

प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सम्भना भट्टराई

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

कीर्तिपुर

२०७१

प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सम्भना भट्टराई

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

कीर्तिपुर

२०७१

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा सम्भना भट्टराईले 'प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१/०१/

.....

उपप्रा. अशोक थापा

(शोध निर्देशक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काडमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविको तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समुह २०६६/०६७ को छात्रा सम्भना भट्टराईले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको 'प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा. डा देवी प्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)

२. उपप्रा. अशोक थापा (शोध निर्देशक)

३. प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठ (बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७१/०१/

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत 'प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु उपप्राध्यापक अशोक थापाज्यूको शोध-निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । थुप्रै कार्यव्यस्तताको बावजूद पनि मेरो यस शोधकार्यमा आफ्नो अमूल्य समय दिई सहयोग गर्नु भएकोमा सर्वप्रथम त म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रका शोधनायक प्रकाश सायमीले आफ्नो जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बारेमा जानकारी गराएर अध्ययनका लागि आफूसँग भएका सामग्री प्रदान गर्नुका साथै अन्य स्रोत बताइदिनु भएकोमा उहाँप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु साथै उहाँको परिवारबाट पाएको सहयोगको पनि प्रशंसा गर्दछु । त्यसै गरी यस शोध कार्यका लागि शोध प्रस्ताव स्वीकार गरिदिनुहुने प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम लगायत समय समयमा आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिनुहुने सम्पूर्ण गुरुवर्गहरूप्रति पनि म कृतज्ञता छु ।

मलाई जन्म दिनुहुने मेरा बुबा-आमाहरू, जसले थुप्रै दुःख कष्टहरू सहेर पनि मलाई पढाउनु भयो र स्नातकोत्तर तहमा शोध कार्य गर्ने हैसियतको बनाउनु भयो, उहाँहरूप्रति म हार्दिक आभारी छु । मलाई स्नातकोत्तर तह पढ्न र शोध कार्य गर्नका लागि उचित वातावरण मिलाइदिने दाजुहरू लेकिन्द्र भट्टराई, श्यामबाबु भट्टराई, दिदी कौशिला पौडेल, र श्रीमान सन्तोष बाबु पौडेलको सहयोगलाई म भुल्न सकिदैन । शोधपत्रको कम्प्युटर गरिदिने युनिभर्सल फोटो कपी एण्ड कम्प्युटर सेन्टरका श्री जनक बहादुर सामरी र सम्पूर्ण सहयोगी साथीहरूलाई पनि धन्यवाद भन्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका निमित्त त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपवुरमा समर्पण गर्दछु ।

शोधार्थी

.....

सम्भना भट्टराई

शैक्षिक सत्र : २०६७-०६८

सङ्क्षेपीकरण शब्दसूची

अप्र.	: अप्रकाशित
उप. प्रा.	: उपप्राध्यापक
चौ. सं.	: चौथो संस्करण
ते. सं.	: तेह्रौं संस्करण
दो. सं.	: दोस्रो संस्करण
ने. के. वि.	: नेपाली केन्द्रीय विभाग
पृ.	: पृष्ठ
पाँ. सं.	: पाँचौं संस्करण
प्रा.	: प्राध्यापक
प्रा. डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
वि. सं.	: विक्रम सम्वत्
बी. ए.	: स्नातक तह
सम्पा.	: सम्पादक
सा. सं.	: सातौं संस्करण
सह प्रा.	: सह प्राध्यापक
त्रि. वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विषय सूची

पृष्ठ

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१. विषय परिचय
- १.१ शोध समस्या
- १.२ शोधकार्यका उदेश्यहरू
- १.३ पूर्वकार्यका समीक्षा
- १.४ शोधकार्यको औचित्य
- १.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन
- १.६ शोध विधि
- १.७ शोत्रपत्रको रूपरेखा

परिच्छेद : दुई

प्रकाश सायमीको जीवनी

- २.१ जन्म र जन्मस्थान
- २.२ बाल्यकाल
- २.३ शिक्षा-दीक्षा
- २.३.१ अक्षरारम्भ र प्रारम्भिक शिक्षा
- २.३.२ विद्यालय तहको शिक्षा
- २.३.३ उच्च शिक्षा
- २.४ पारिवारिक पृष्ठभूमि
- २.४.१ पिताका दाजुभाइ दिदीबहिनी
- २.४.२ प्रकाश सायमीका दाजुभाइ दिदीबहिनी
- २.५ विवाह र सन्तान
- २.६ आमा-बाबुको वर्तमान अवस्था
- २.७ आर्थिक अवस्था

- २.८ साहित्यिक क्षेत्रमा संलग्नता
- २.८.१ लेखन-प्रेरणा
- २.८.२ लेखनको शुभारम्भ
- २.८.३ प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरू
- २.८.४ सम्पादित पुस्तकाकार कृतिहरू
- २.९ स्वाभाव तथा रूचि
- २.९.१ स्वाभाव
- २.९.२ रूचि
- २.१० कार्य क्षेत्र
- २.१०.१ शैक्षिक सेवा
- २.१०.२ समाजसेवा
- २.१०.३ संस्थागत संलग्नता
- २.११ भ्रमण
- २.१२ सम्मान तथा पुरस्कार

परिच्छेद : तीन

प्रकाश सायमीको व्यक्तित्व

- ३.१ शारीरिक व्यक्तित्व
- ३.२ साहित्यकार व्यक्तित्व
- ३.३ रङ्गकर्मी व्यक्तित्व
- ३.४ चलचित्र व्यक्तित्व
- ३.५ उद्घोषक/उद्घोषण व्यक्तित्व
- ३.६ सङ्गीत समीक्षक व्यक्तित्व
- ३.७ सम्पादक व्यक्तित्व
- ३.८ स्तम्भ लेखन व्यक्तित्व
- ३.९ अनुसन्धान व्यक्तित्व
- ३.१० शिक्षण व्यक्तित्व

- ३.११ अभिप्रेरक व्यक्तित्व
- ३.१२ वाङ्मयकार व्यक्तित्व
- १.१३ अन्य व्यक्तित्व

परिच्छेद चार

- ४. प्रकाश सायमीका कृतित्वका आयाम

परिच्छेद : पाँच

प्रकाश सायमीका प्रवृत्तिहरू

- ५.१ कला, साहित्य र सङ्गीतका संयोजनकर्ता
- ५.२ प्रगतिशील चेत
- ५.३ सायमी विधागत व्यापकता
- ५.४ सङ्गीत क्षेत्रका संयोजनकर्ता

परिच्छेद : छ

प्रकाश सायमीका कृतिहरूको समीक्षा

- ६. अनन्त यात्रा मुक्तकसङ्ग्रह कृतिको समीक्षा
- ६.१ विषय सन्दर्भ
- ६.१.१ केन्द्रीयता
- ६.१.२ निष्कर्ष
- ६.२ रे : द म्यान् अफ सिनेमा कृतिको समीक्षा
- ६.२.१ विषय सन्दर्भ
- ६.२.१.१ केन्द्रीयता
- ६.२.१.२ निष्कर्ष
- ६.३ चलचित्र : कला र प्रविधि कृतिको समीक्षा
- ६.३.१ विषय सन्दर्भ
- ६.३.१.१ केन्द्रीयता
- ६.३.१.२ निष्कर्ष

- ६.४ ई सलाईका काँटीहरू (कवितासङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा
- ६.४.१ विषय सन्दर्भ
- ६.४.१.१ केन्द्रीयता
- ६.४.१.२ निष्कर्ष
- ६.५ फिल्म निर्माण र निर्देशन कृतिको समीक्षा
- ६.५.१ विषय सन्दर्भ
- ६.५.१.१ केन्द्रीयता
- ६.५.१.२ निष्कर्ष
- ६.६ नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग
- ६.६.१ विषय सन्दर्भ
- ६.६.१.१ केन्द्रीयता
- ६.६.१.२ निष्कर्ष
- ६.७ संस्करण (निबन्ध सङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा
- ६.७.१ विषय सन्दर्भ
- ६.७.१.१ केन्द्रीयता
- ६.७.१.२ निष्कर्ष
- ६.८ वर्षादी दिनहरू (निबन्ध सङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा
- ६.८.१ विषय सन्दर्भ
- ६.८.१.१ केन्द्रीयता
- ६.८.१.२ निष्कर्ष
- ६.९ नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृतिको समीक्षा
- ६.९.१ विषय सन्दर्भ
- ६.९.१.१ केन्द्रीयता
- ६.९.१.२ निष्कर्ष
- ६.१० गालिबको चिहान र अरू कविता (कवितासङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा
- ६.१०.१ विषय सन्दर्भ

६.१०.१.१ केन्द्रीयता

६.१०.१.२ निष्कर्ष

परिच्छेद : सात

उपसंहार

७.१ शोध निष्कर्ष

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१. विषय परिचय

प्रकाश सायमी एक बहुमुखी प्रतिभाका धनी व्यक्ति हुन् । उनको जन्म वि.स. २०२१ चैत ७ गते काठमाडौं मरूहितटीमा भएको हो । पिता रत्नदास मानन्धर र माता लक्ष्मी मानन्धरको कोखबाट जन्मिएका प्रकाश सामायिले नेपाली साहित्यका अनेकौं विधा (कविता, निवन्ध, कथा, नाटक सङ्गीत) आदिमा कलम चलाएर थुप्रै कृतिहरू प्रकाशन गरेका छन् । स्वदेशी तथा विदेशी पत्रपत्रिकाहरूमा उनका लेख, रचना, कविता, गजल र गीतहरू छरिएर रहनुका साथै विभिन्न गीति एल्बम पनि बजारमा ल्याएका छन् । यसका अतिरिक्त समाज सेवामा पनि उनको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ । औपचारिक रूपमा स्नातक तहसम्मको अध्ययन गरेका सायमीले कविता अनि रेडियो प्रस्तोताको रूपमा बढी सफलता हासिल गरेको पाइन्छ । उनका साहित्यिक रचनाहरूमा सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने भर्रा नेपाली शब्दको प्रयोग र मीठो भाषाशैली पाइन्छ । नेपाली साहित्य सङ्गीत क्षेत्रका अनेकौं विधामा कलम चलाएर जम्मा जम्मा १० ओटा कृतिहरू पुस्तकका रूपमा प्रकाशनमा ल्याएका र गायन अनि रेडियो प्रस्तोताको क्षेत्रमा आफूलाई स्थापित गरेका सायमीले नेपाली साहित्यमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याएका छन् । यिनै प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनमा यो शोध कार्य केन्द्रित छ ।

१.१ शोध समस्या

प्रकाश सायमी निरन्तर रूपमा साहित्य सिर्जनामा संलग्न रहेका व्यक्ति हुन् । आजसम्म उनका कृतित्वका बारेमा केहि अध्ययन गरेको भएपनि उनको जीवनी र व्यक्तित्वलाई समेटेर कृतित्व पक्षको समग्र अध्ययन हुन सकेको छैन, यही मूल समस्या समाधानका निम्ति निम्नानुसारका समस्याहरूमा केन्द्रित भई यो शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ :-

- (क) प्रकाश सायमीका जीवनीका मुख्य पक्षहरू के कस्ता रहेका छन् ?
- (ख) प्रकाश सायमीका व्यक्तित्वका पाटाहरू के कस्ता रहेका छन् ?
- (ग) प्रकाश सायमीका कृतित्वका आयामहरू के कस्ता रहेको छ ?

(घ) प्रकाश सायमीका कृतिहरु के कस्ता रहेका छन् ?

१.२ शोधकार्यका उदेश्यहरु

प्रस्तुत शोधकार्यका प्रमुख उदेश्यहरु निम्न लिखित रहेका छन् :-

- (क) प्रकाश सायमीका जीवनीका मुख्य पक्षहरु केलाउनु,
- (ख) प्रकाश सायमीका व्यक्तित्वका पाटाहरुको अध्ययन गर्नु,
- (ग) प्रकाश सायमीका कृतित्वका आयामहरुको पहिचान गर्नु,
- (घ) प्रकाश सायमीका कृतिहरुको समीक्षा गर्नु ।

१.३ पूर्वकार्यका समीक्षा

नेपाली साहित्य र सङ्गीतको विविध क्षेत्रमा समर्पित भई करिब तीन दशकको लामो समयसम्म निरन्तर कार्य गरिरहेका प्रकाश सायमीको बारेमा शोधकार्य भएको देखिँदै तापनि उनका बारेमा केही चर्चाहरु भने अवश्य गरिएका छन् । तिनलाई कालक्रमिक रूपमा यस प्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :-

सर्वप्रथम गीत त्रिपाठीले अनन्त यात्रा (मुक्तक, सङ्ग्रह २०३९) मा प्रकाशित कृतिको 'दृष्टिकोण' भन्ने पुस्तकको पृष्ठ ५७/५८ मा सायमीका ९० मुक्तकहरु 'अनन्त यात्रा' मा रहेको कुरा बताएकी छन् , जसमा सङ्कलित मुक्तकमा शिल्पपक्ष औसतको रहेपनि विचार चिन्तन र अनुभूतिको तहमा पौढपन, प्रेम र वाधा, राजनीति र विसंगति, प्रकृति र प्रदुषण, समाज र अन्धविश्वास जस्ता चोटिलो लेखनका साथै सामाजिक परिवर्तनको कामनाको जिउँदो अभिव्यक्ति भनेर प्रकाश सायमीलाई चिनाएकी छन् ।^१

सुरूचि पत्रिकामा फागुन १७, २०५४ रे : द म्यान् अफ सिनेमा (२०४९) मा स्वर्गीय निर्देशक सत्यजित रे का जीवनीका विविध पक्षलाई समेटेर संकलित प्राप्त सामग्रीको आधारमा तयार भएको सिनेमा हो जुन अंग्रेजीमा तयार गरिएको पुस्तकको नाम हो भनिएको छ ।^२

प्रकाश सायमीद्वारा लिखित चलचित्र : कला र प्रविधि २०५० को सत्प्रयासलाई शुभकामना दिने क्रममा चेतन कार्कीले सायमीलाई नेपाली जिज्ञासु र पाठक अध्येताहरुको तृष्णा मेटाउनेतर्फ एउटा विम्रतर स्तुत्य प्रयास गरे भनेका छन् ।^३

^१ त्रिपाठी गीता 'अनन्त यात्रा : दृष्टिविचरण' काठमाडौं : भावक अभियान नेपाल, २०५८ पृ. ६७-५८ ।

^२ सायमी प्रकाश रे : द म्यान् अफ सिनेमा' सुरूचि, २०५४ फागुन १७ पृष्ठ ७ ।

गोरखापत्र भदौ ३१, शनिबार २०५७ म ई सलाईका काँटीहरू (कविता संग्रह २०५६) मा सायमीका ५८ वटा कविता सङ्ग्रहित छन्, प्रकाश सायमी यो सङ्ग्रहमा केही प्रयोगधर्मी बनेका छन्, शीर्षक चुनेर कविता पढ्ने दर्ता तोड्नका लागि यसो गरिएको हो भन्ने कुराको उल्लेख छ।^३

अच्युत भट्टराइले समदृष्टि २०/३ २०५७ वैशाखमा ई सलाईका काँटीहरू (२०५६) मा प्रकाश सायमी जस्तो छ अथवा मलाई जस्तो लाग्छ हात परेको उनको कृति उस्तै लाग्छ भनेर टिप्पणी गरेका छन्।^४

साप्ताहिक पुनर्जागरण ३, ६, २०५७ मा फिल्म निर्माण र निर्देशन (२०५७) लाई चिनाउने क्रममा फिल्म निर्माण र निर्देशन अथवा फिल्मका बारेमा धेरै जान्ने व्यक्ति भएको हुँदा 'डिक्स' नामको उपाधि साथीहरूले सायमीलाई दिएका छन्।^५

स्वागत नेपाल, नेपाल समाचारपत्र (दैनिक) ११, २०५८ चैत्रमा नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग (२०५८) मा एउटा नेताले गीत सङ्गीतलाई हेर्ने दृष्टिकोण कस्तो रहेछ त भन्ने टिप्पणीमा चलचित्र निर्देशक सायमीले जवरजस्ती नै भएपनि 'नेपाल सङ्गीतको स्वर्णिम युग' प्रकाशनमा ल्याएको कुराको उल्लेख छ।^६

युमाश शेर्पाले राजधानी ४, २९, २०६७ ले संस्करण (निबन्धसङ्ग्रह २०६०) मा सायमीले लुप्त साहित्यकारहरूलाई प्रकाशनमा ल्याउने काम संस्करण निबन्ध मार्फत गरेर आम पाठक वर्गमा चेतनाको विकास गराएको कुरा व्यक्त गरेका छन्।^७

प्रकाश सायमीद्वारा लिखित वर्षादी दिनहरू (प.सं. २०६६) (दो.सं. २०६९) को नेपाली विमातृभाषीलाई सलाम छ भन्ने क्रममा जगदीश घिमिरेले सायमीलाई निबन्धकार मात्र भएनन्

^३ कार्की चेतन, प्रकाश सायमी 'चलचित्र : कला र प्रविधिको शुभकामना' काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन, २०५० ।

^४ सायमी प्रकाश, 'ई सलाईका काँटीहरू' गोरखापत्र, वर्ष १०० अङ्क १३४, २०५७ भदौ ।

^५ भट्टराइ, अच्युत, 'ई सलाईका काँटीहरू' समदृष्टि, वर्ष २९ अंक २१, २०५७ ।

^६ सायमी प्रकाश, 'फिल्म निर्माण र निर्देशन' साप्ताहिक पुनर्जागरण, २०५७ असार ७ पृष्ठ ७ ।

^७ सायमी प्रकाश 'नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग' स्वागत नेपाल, नेपाल समाचारपत्र (दैनिक) २०५८ चैत्र ११ पृष्ठ

नेपाली भाषाका विभिन्न विधामा नौवटा कितावका लेखक भए, कवि र कलाकार भएर आफ्ना कूल परम्परामा नभएको कुरा गरेर आफ्नै पितालाई जिल पारे भनेका छन्।^{१६}

प्रकाश सायमीद्वारा लिखित **बर्षादी दिनहरू** (प.सं. २०६६) दो.सं. २०६९ को यस अद्भूत कृतिलाई नियाल्दा भन्ने लेखमा डा. काशीनाथ न्यौपानेले सायमीको **बर्षादी दिनहरू** मा सनत कुमारज्यूको आग्रहमा पढेको म नेपाली पुस्तक पढ्न अनिच्छा राख्थे त्यसै अनिच्छापूर्वक पढी सके मलाई आश्चर्य लाग्यो यस्तो कृति पनि नेपालीमा लेखिदा रहेछन्, भानुभक्त, देवकोटा आदिका कृतिको जस्तै एकोहोरो हुनुपर्छ जस्तो लागेको थियो तर म प्रभावित भए भनेका छन्।^{१७}

रीता थपलिया गोरखापत्र १६, २०६६ माघ मा **नेपाली संगीतको एक शतक** (२०६६) लाई नेपाली गीत सङ्गीत आजको सुगम सङ्गीतको उत्कर्षमा आइपुग्दा कला र गलाका पारखीहरूको एक युगलाई इतिहास बनाएर अधि बढेको सत्यतथ्य प्रस्तुत कृतिले बोलेको कुरा सायमीका यस कृतिमा पाइन्छ भन्ने कुरा बताएकी छन्।^{१८}

डा. राजेन्द्र भण्डारीले कान्तिपुर (दैनिक) २६, २०६८ असार **गालिबको चिहान र अरु कविता** (२०६८) मा सायमीका कृति संवेदनशील र भावुक रहेको औल्याए।^{१९}

यी पूर्वकार्यको सामान्य चर्चा भएपनि प्रकाश सायमीको समग्र जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको चर्चा हुन सकेको छैन।

१.४ शोधकार्यको औचित्य

नेपाली साहित्य सङ्गीतका उल्लेखनीय प्रतिभा प्रकाश सायमीबारेका चर्चा र टीका-टिप्पणी पर्याप्त र पूर्ण नभएको र सायमीबारे हालसम्म कुनै शोधकार्य नभएको परिप्रेक्ष्यमा सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन अपरिहार्य छ। उनीबारेको विस्तृत अध्ययन स्वतः औचित्यपूर्ण पनि छ। प्रस्तुत शोधपत्रको माध्यमबाट विभिन्न कोणबाट सायमीलाई

^{१६} घिमिरे, जगदीश, प्रकाश सायमी लिखित 'बर्षादी दिनहरू' को विमातृभाषीलाई सलाम छ, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार दो.सं. २०६९।

^{१७} न्यौपाने काशीनाथ, प्रकाश सायमीलिखित 'बर्षादी दिनहरू' को अद्भूत कृतिलाई नियाल्दा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, दो.सं. २०६९।

^{१८} थपलिया रीता, 'नेपाली संगीतको एक शतक' गोरखापत्र, वर्ष १०९ अङ्क २६२, २०६६ माघ।

^{१९} भण्डारी, राजेन्द्र 'गालिबको चिहान' कान्तिपुर (दैनिक) वर्ष २०६८ असार २६ पृष्ठ ११।

चिनाउनुका साथै उनको कृतित्व र योगदानको समेत चर्चा गरिएको छ । यस शोधबाट एकातर्फ समवर्ती र उत्तरवर्ती प्रतिभाका लागि उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन प्रेरणादायी बन्न सक्ने देखिन्छ भने अर्कोतर्फ यिनको बारेमा थप अध्ययन गर्ने शोधार्थीका लागि मार्ग निर्देशनको काममा सहयोग पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

१.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन

विगत २०३९ देखि अविराम साहित्य सङ्गीतको क्षेत्रमा साधनारत प्रकाश सायमीको कलम अझ पनि निरन्तर चलिरहेको देखिन्छ । तसर्थ २०६९ सम्मका उनका समस्त लेखन कार्यहरूको चर्चा मात्र यहाँ गरिएको छ । उनले साहित्य सङ्गीतका क्षेत्रमा कलम चलाएको र सबैमा उल्लेखनीय सफलता समेत हात पारेकाले उनका थुप्रै पुस्तकाकार कृति फुटकर लेखहरू छन् । यस शोध पत्रमा उनका सम्भव भएसम्मका सबै कृतित्वको अध्ययन गरिएकोले व्यापक विश्लेषणतर्फ लागिएको छैन साथै उनका अप्रकाशित कृति तथा लेख-रचना र अप्रस्तुत गोष्ठीपत्रलाई समावेश गरिएको छैन ।

१.६ शोध विधि

(क) सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि पुस्तकालयीय पद्धतिको प्रयोग गर्नुका साथै प्रकाश सायमीको खासगरी जीवनी पक्षको अध्ययनको लागि शोधनायकसँगै सम्पर्क गरी विविध प्रश्नावली तथा अन्तर्वार्ताद्वारा जानकारी लिइएको छ । यसका अतिरिक्त शोधनायकका नातेदार र निकट सम्पर्कमा रहेका व्यक्तिहरूसँग समेत आवश्यकतानुसार सहयोग लिइएको छ ।

(ख) सामग्री विश्लेषण

प्रकाश सायमीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनको क्रममा जीवनी र व्यक्तित्व पक्षलाई जीवनीपरक समालोचना पद्धति र कृतित्वलाई कृतिपरक र प्रभावपरक समालोचना पद्धतिका आधारमा समीक्षा गरिएको छ ।

१.७ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई ७ वटा परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ -

परिच्छेद १- शोध परिचय

परिच्छेद २ प्रकाश सायमीको जीवनी

परिच्छेद ३ प्रकाश सायमीको व्यक्तित्व

परिच्छेद ४ प्रकाश सायमीको कृतित्वको आयाम

परिच्छेद ५ प्रकाश सायमीका प्रवृत्ति

परिच्छेद ६ प्रकाश सायमीको कृतित्वको समीक्षा

परिच्छेद ७ उपसंहार/निष्कर्ष

उपर्युक्त परिच्छेदहरूलाई आवश्यकतानुसार विभिन्न शीर्षक र उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद : दुई

प्रकाश सायमीको जीवनी

२.१ जन्म र जन्मस्थान

प्रकाश सायमीको जन्म वि.सं. २०२१ चैत्र ७ मा पिता रत्नदास मानन्धर र माता लक्ष्मी मानन्धरका चार सन्तानमध्ये माहिलो सुपुत्रको रूपमा भएको हो । उनको न्वारनको नाम रूपक मानन्धर हो । पछि अध्ययनको क्रममा प्रेम मानन्धर अनि राजीम हुनपुग्यो । शैक्षिक कागजातहरूमा प्रेम मानन्धर उल्लेख भए पनि आज साहित्यिक र निर्देशक प्रकाश सायमीकै नामबाट उनी परिचित छन्।^{१३}

प्रकाश सायमीको जन्मस्थान हालको काठमाडौँस्थित मरूहिटी हो । मानन्धर सम्प्रदायको श्रेष्ठ परिवारको बसोबास रहेको सो स्थानमा बहुलता भन्ने मानन्धरकै रहेको छ । यसै स्थानमा सायमीले आफ्नो बाल्यकालको केही समय बिताएको पाइन्छ।^{१४}

२.२ बाल्यकाल

माता-पिताको अगाध स्नेह पाएका प्रकाश सायमीको बाल्यकाल कष्टपूर्ण नरहे पनि उनी बाल्यजीवनमा नै आफ्नो घरबाट मामाघरमा गएर बस्नुपुग्यो । ललितपुरस्थित मामाघर आफूलाई असाध्यै माया गर्ने हजुरआमा हजुरबाको लालनपालनमा खुसीसाथ रहने मौका पाए । उनको यस समय खेल्ने, मनोरञ्जन गर्ने, सिनेमा हेर्ने, फुटबल, व्याड्मिन्टन खेल्ने मात्र रहयो । नखबु जेलमा प्राथमिक शिक्षा पढेका प्रकाश सायमीलाई दुःखद अवस्था बाल्यकालमा भएको पाइदैन । उनका अत्यन्तै माया गर्ने मामाघरका हजुरबा ज्योतिषी हुनुहुन्थ्यो । उहाँलाई विभिन्न साहित्यिक पत्रिका र साहित्यिक लेख रचना पढ्ने, सुन्ने सौख थियो । त्यो पत्रिका पढ्न आफ्नो नाती प्रकाश सायमीलाई लगाएर प्रभाव पारी साहित्यकार बनाउन र आफू त्यो सुनेर आनन्द लिन चाहने सायमीका हजुरबुबाले खुसीकै साथमा आफ्नो नातीलाई राख्ने प्रतिज्ञा गरे।^{१५}

^{१३} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{१४} ऐजन ।

^{१५} ऐजन ।

प्रकाश सायमीको बाल्यकालको चर्चा गर्दा सायमी जन्मेको र बाल्यजीवनको अधिक समय व्यतीत गरेको आफ्नो घर भन्दा मामाघरकै बढी प्रभाव रहेको पाइन्छ । काठमाडौंको केन्द्रमा जन्मेका सायमी रमाइलो परिवेशमा नै हुर्केका हुन् । आधुनिक सुविधा सम्पन्न चर्चित शहरमै जन्मेका भएतापनि मामाघर जहाँ कम बस्ती भएको ललितपुरस्थित भैसेपाटीमा व्यतीत गरेका हुन् । सायमीमा प्रकृतिप्रेम, सरल मिजासिलो स्वभाव र शान्त मनस्थितिको निर्माणमा प्राकृतिक सौन्दर्यको पनि प्रभाव छ । मानन्धरहरूको चालचलनको प्रभाव पनि सायमीमा निकै रहेको छ । १६ वर्ष भएपछि मामाघरबाट आफ्ना घरमा फर्के ।^{१६}

प्रकाश सायमीको जन्मस्थान काठमाडौं मरूहिटी निवास भएपनि हाल ललितपुर जिल्लामा पर्ने भैसेपाटी स्थित आफैले राखेको नाम गोधुली संसार भन्ने ठाउँमा बसोबास गर्छन् । उनले बाल्यकालमा भोग्नुपरेको दुःखद अनुभव यतिबेला गर्छन्, जतिबेला आफ्ना बाबुले पढेन फिल्म मात्र हेर्छ भनेर कराउँदा । प्रकाश सायमीले कहिलै एकलताको महशुस पनि गरेनन्, किनकी उनी सधैं सिनेमा हेर्ने व्याडमिन्टन खेल्ने, विभिन्न प्रतियोगितामा भाग लिने, सधैं सफलता पाउने उनले बाल्यकाल भने खुसी र सुखी अनि मनोरञ्जन लिनै व्यतीत गरे ।^{१७}

२.३ शिक्षा-दीक्षा

२.३.१ अक्षराम्भ र प्रारम्भिक शिक्षा

प्रकाश सायमीको प्रथम पाठशाला अरनिको प्रि प्राइमरी स्कुल ललितपुर हो । उनको मामाघर नजिकै सो स्कुल भएका कारण उनले अक्षराम्भ पनि स्कुलबाट गरेका हुन् । काठमाडौंको नख्खु जेलमा त्यसबेला धेरै राजनेताहरू बन्दी बनाइएका थिए । जेलभित्र बन्दी मध्यकै बामपन्थी नेता सिद्धिलाल सिंह लगायतका नेताहरूले तिन कक्षासम्मको 'अनौपचारिक स्कुल' खोलेका थिए । सायमी संयोग मान्छन्, किनकी सिद्धिलाले पढाउने त्यही नख्खुजेलभित्रको स्कुलमा उनी पनि पढ्न पुगे । जेल नजिकै मामाघर थियो । जेलभित्र र बाहिरको वातावरणसँग घुलमिल भैसके पनि उनलाई जेलको स्कुलमा आफू किन पढ्न पुगे भन्ने अहिलेसम्म पत्तो छैन ।^{१८}

^{१६} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{१७} ऐजन ।

^{१८} ऐजन ।

जेलको स्कूलमा पढ्नु, नखबुटोलको चौउरमा फुटबल खेल्नु उनको दैनिकी नै थियो । एक कक्षामा 'फर्स्ट' हुँदा सिद्धिलालसिंहले २ दर्जन खाजा विस्कट उपहार दिएको अहिले पनि सम्झन्छन् ।^{१६}

२.३.२ विद्यालय तहको शिक्षा

प्रकाश सायमीले १-३ कक्षासम्म पि पाइमरी स्कूलमा अध्ययन गरेका हुन् । उनले कक्षा ४-१० सम्म श्री चण्डी विद्याश्रम नकबहिल ललितपुरमा अध्ययन गरेका हुन् । पढाइमा खासै परिश्रम नगर्ने तर सधैं दोस्रो विद्यार्थी हुने प्रकाश सायमी सरहरूले पढाएको सुनेकै भरमा राम्रो अंक प्राप्त गरेको बताउँछन् । आफ्नो बाबुले पढ् पढ् भन्दा पनि पढिरहेको छु भन्ने तर बाबु नभएको बेला सिनेमा हेर्न जाने गर्थे ।^{१७}

प्रकाश सायमी स्कूले जीवनदेखि नै विभिन्न निबन्ध प्रतियोगिता, कविता, खेल आदिमा भाग लिन्थे र सधैं सफल हुन्थे । कविता सुनेर कवि बन्ने, नाटक हेरेर नाट्यकर्मी बन्ने, चलचित्र हेरेर निर्देशक बन्ने चाहना राख्थे । यस्ता प्रकाश सायमीले २०३८ सालमा एस.एल.सी. परीक्षामा दोस्रो श्रेणीमा उत्तीर्ण गरे ।^{१८}

२.३.३ उच्च शिक्षा

एस.एल.सी. को सफलतापछि प्रकाश सायमीले उच्च शिक्षा अध्ययन रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पसबाट गरे । उनले पढाइसँगसँगै अन्य कार्य पनि गर्दै गए । स्कूले जीवनदेखि नै कविता सुनेर कवि, नाटक हेरेर नाट्यकर्मी, चलचित्रको सुटिङ स्पष्ट चर्हादा चर्हादै निर्देशक बन्ने र सानोतिनो उद्घोषण गर्दागर्दै लोकप्रिय कार्यक्रम प्रस्तोता बन्ने सौभाग्य सायमीले पाएका छन् । सायमीले अध्ययन भने स्नातक तहसम्म मात्र गरेका छन् ।^{१९}

२.४ पारिवारिक पृष्ठभूमि

प्रकाश सायमी श्रेष्ठ जातिको मानन्धर परिवारमा जन्मेका हुन् । मानन्धर बसोबास पहिलेदेखि नै रहिआएको मरूहिटी मानन्धरकै बसोबासको रूपमा पढी प्रचलित थियो । प्रकाश

^{१९} ऐजन ।

^{२०} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{२१} ऐजन ।

^{२२} ऐजन ।

सायमीको पारिवारिक अवस्था मध्यम खालको थियो । रक्सी, तेल बेचेर परिवार चलाउने प्रकाश सायमीका हजुरबुबा अनि बुबाको पेशा पनि यही थियो । सायमीका बाबु भने व्यापारी पनि थिए । सायमीको बाबुले आफ्ना सन्तानको लालनपालन र पढाइ खर्च यही व्यापारबाट चलाएका कारण जीविकोपार्जनमा अप्ठ्यारो स्थिति देखा परेन ।^{२३}

सायमी मामाघरकै लालनपालनमा बढी हुर्केको पाइन्छ । मामाघरका हजुरबाको बढी प्यार र उनकै प्रभाव र प्रेरणाका कारण सायमी अहिलेको स्थानमा आउन सफल भएका छन् । खानपीन मामाघरमा भएपनि पढाइको खर्च भने घरबाटै नै भएको हो । यिनी एकदम नयाँ प्रतिभा भएका व्यक्ति हुन् जसले आफ्नो परिवारको इच्छा एकातिर आफ्नो इच्छा अर्कोतिर भएको बताउँछन् । परिवारले व्यापार गर भन्ने तर त्यो कुरा नसुनी उनी विभिन्न क्षेत्र जुन साहित्य, सङ्गीत आदिमा आबद्ध भएर आफ्नो कूल परम्परामा नभएको कुरा गरेर आफ्नै पितालाई आश्चर्यमा पारेका थिए ।^{२४}

२.४.१ पिताका दाजुभाइ दिदीबहिनी

प्रकाश सायमीका हजुरबाबा दशनारायण मानन्धर हुन् । उनका पाँच भाइ छोराहरूमध्ये माहिला छोरा रत्नदास हुन् । रत्नदासका एक दाजु तीन भाइ र तीन बहिनी थिए । कान्छो र साहिलो स्वर्गवास भइसकेका र अरू भने (२०६९ चैत्र १८) सम्म जीवितै रहेका छन् ।^{२५}

२.४.२ प्रकाश सायमीका दाजुभाइ दिदीबहिनी

प्रकाश सायमी आफ्ना माता पिताका माहिला सुपुत्र हुन् । उनका एक दाजु, एक भाइ र एक बहिनी रहेका छन् । उनका दाजुको २०५८ सालमा मृत्यु भइसकेको र अरू एक भाइ र एक बहिनी २०६९ चैत्रसम्म जीवितै छन् । आमाको पनि मृत्यु भइसकेको बाबु भने जेठी भाउजूसँग बसोबास गर्छन् । उनका भाइ व्यापारी छन् । उनले मानन्धरकै छोरीसँग विवाह गरेका थिए भने सायमीकी एक बहिनीले पनि मानन्धरसँगै बसुन्धरामा विवाह गरेकी छन् । सायमीका आफन्त काठमाडौँमै रहेको पाइन्छ ।^{२६}

^{२३} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{२४} ऐजन ।

^{२५} ऐजन ।

^{२६} ऐजन ।

२.५ विवाह र सन्तान

प्रकाश सायमीको विवाह २६ वर्षको उमेरमा वि.सं. २०४६ मा २६ वर्षकी अञ्जली सुब्बासँग भएको हो । लिम्बु खापुङ, इलाम, गोर्खे पुर्ख्यौली घर पिता प्रकाशचन्द्र सुब्बा र माता रत्नकुमारी सुब्बाकी चार छोरीमध्ये माहिली छोरीका रूपमा जन्मेकी अञ्जली सुब्बाले हाल पाटन क्याम्पसबाट मास्टर अध्ययन गर्दै गरेकी छन् । उनका तीन दाजुभाइ छन् । प्रकाश सायमीको विवाहको समयमा जुन त्यतिबेला कलिलै उमेरमा विवाह गर्ने प्रचलन भएर पनि सायमीले थोरै समय मात्र घर परिवारमा दिने गर्दा तीव्र दबाव नपर्नु र स्वयंमले विवाह गर्न छिटो नचाहनुले गर्दा उनको प्रेम विवाह नेपालका सन्दर्भमा उपयुक्त समय भएको देखिन्छ । प्रकाश सायमीका सन्तान भने छैनन् ।^{२७}

२.६ आमा-बाबुको वर्तमान अवस्था

प्रकाश सायमीको माताको मृत्यु भइसकेको छ । २०६० मा उनको मृत्यु काठमाडौँमा भएको हो । उनको बाबु भने २०६९ चैत्रसम्म कुशल छन् । उनी जेठी बहारी अर्थात् सायमीकी जेठी भाउजूको रेखदेखमा काठमाडौँमै छन् ।^{२८}

२.७ आर्थिक अवस्था

प्रकाश सायमीको पुर्ख्यौली थलो काठमाडौँको मरूहिटी भएतापनि हाल उनको स्थायी बसोबास ललितपुरको भैसेपाटी जुन आफैले राखेको नाम गोधुली संसार रहेको छ । उनी मध्यम वर्गीय व्यापारी परिवारमा जन्मेका हुन् । जग्गा जमिन नभएपनि आर्थिक स्रोतको सामान्य आधार व्यापार व्यवसाय भएकोले उनलाई आर्थिक सङ्कट परेन । होटल अन्नपूर्णमा जागिरे, शिक्षक, सिनेमा निर्माण निर्देशक, रेडियो एफ.एम. सञ्चालक भएको कारण सायमीको आर्थिक स्थितिमा अझ सुधार हुँदै आयो ।

हालको सायमीको आर्थिक अवस्था राम्रै देखिन्छ । उनको खास आर्थिक आयस्रोत भनेको रेडियो सञ्चालक, निर्देशक र लेखन कार्यको नै हो । जसको घर भैसेपाटी ललितपुरमा छ ।^{२९}

^{२७} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{२८} ऐजन ।

^{२९} ऐजन ।

२.८ साहित्यिक क्षेत्रमा संलग्नता

२.८.१ लेखन-प्रेरणा

प्रकाश सायमी कविता सुनेर कवि, नाटक हेरेर नाट्यकर्मी, चलचित्रको सुटिङ चहार्दा चहादै, निर्देशक बन्ने र सानोतिनो उद्घोषण गर्दागर्दै लोकप्रिय रेडियो प्रस्तोता बन्ने बताउँछन् । उनलाई लेखनको प्रेरणा दिने वातावरण त थिएन तर मामाघरका हजुरबाले पढ्न लगाउने साहित्यिक पत्रिका र साहित्यिक लेखको भने प्रभाव छ । सानै उमेरदेखि पत्रपत्रिकामा भएका साहित्यिक लेख रचना पढ्न लगाउने र मामाघरका हजुरबाबा र आफ्ना बाबाको प्रेरणा उल्लेखनीय मानिन्छ । सायमीका अग्रज कवि हरिभक्त कटुवालो 'स्मृतिका रातहरू' नामक नाटकबाट रङ्गमञ्चमा प्रवेश गर्नु भएको हो । यस्ता प्रकाश सायमीले नेवारी अंग्रेजी हिन्दी र नेपालीमा आफ्ना लेख लेखेर प्रकाशन पनि गर्न थाले ।^{४०}

२.८.२ लेखनको शुभारम्भ

प्रकाश सायमीले प्रारम्भिक शिक्षा मामाघर नजिकको प्रि प्राइमरी स्कुल नखुलुनजेलमा गरेका हुन् । कक्षा ४ देखि १० सम्म मामाघर नजिक रहेको चण्डी विद्याश्रममा अध्ययन गरे । स्कुले जीवनमा छदादेखि नै विभिन्न प्रतियोगितामा भाग लिने गर्थे । उनलाई साहित्यिक क्षेत्रमा लाग्ने चाहना नहुँदा नहुँदै पनि आफु स्कुलको दोस्रो विद्यार्थी भएको नाताले विभिन्न प्रतियोगितामा भाग लिनुपरेको बताउँछन् । सायमी स्कुलले आयोजना गरेको निबन्ध प्रतियोगितामा दोस्रो पनि भए । १७ वर्षको कलिलै उमेरमा हाम्रो आफ्नै महाभारत नामक नाटक पनि निर्देशन गरे । विभिन्न विधा (कविता, निबन्ध नाटक, कथा) मा कलम चलाउने सायमी रङ्गकर्मी, फिल्म निर्देशक, गीतकार तथा रेडियो निर्देशक हुन् । प्रकाश सायमी पुर्खाको देन र आफ्नो सिर्जना इतिहासको रूपमा आगापी पुस्तालाई हस्तान्तरण गर्न चाहनुहुन्छ । उनका प्रकाशित शुभरम्भका कृति भने अनन्त यात्रा (मुक्तकसङ्ग्रह २०३९) मा प्रकाशन भयो । सायमीको त्यसपछि क्रमशः एकपति अर्को गर्दै विविध विधासंग सम्बन्धित लेख तथा कृतिहरूको रचना अविरल गरिरहेका छन् ।^{४१}

^{४०} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{४१} ऐजन ।

२.८.३ प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरू

प्रकाश सायमीले स्कुले जीवनदेखि नै साहित्यको क्षेत्रमा आफुलाई समर्पित गरेका छन् । उनको प्रथम पुस्तकाकार कृति अनन्त यात्रा (मुक्तकसङ्ग्रह २०३९) हो । जसलाई सायमीले जीवनका स-साना क्षणहरूलाई महत्वकासाथ उजागर गर्ने मनसायले तयार गरी प्रकाशित गरेका हुन् । उनको सिनेमा सम्बन्धि प्रथम प्रकाशित पुस्तकाकार कृति रे: द म्यान अफ् सिनेमा (२०४९) त्यस्तै चलचित्र : कला र प्रविधि (२०५०) ई सलाईका काँटीहरू (कवितासङ्ग्रह २०५६), फिल्म निर्माण र निर्देशन (२०५७), नेपाली सङ्गीतको स्वर्णम युग (२०५८), संस्करण (निबन्धसङ्ग्रह २०६०), वर्षादी दिनहरू (निबन्धसङ्ग्रह २०६०), (प्रथम सं २०६९ द्वितीय सं) नेपाली संगीतको एक शतक (२०६६) र गालिबको चिहान र अरू कविता (कवितासङ्ग्रह २०६८) प्रकाशित छन् । अन्य गीतिएल्वम आवाजहरू (२०५७) अंजली (२०५९), साभार (२०६४), अवनी (२०६६) छन् । त्यस्तै अन्य फुटकर लेख रचनाहरू राजधानी (दैनिक) गोरखापत्र जस्ता पत्रिकामा प्रकाशित भएका छन् ।

२.८.४ सम्पादित पुस्तकाकार कृतिहरू

दिव्य संगीतकार : दिव्य खालिड मार्फत सम्पादन कार्यको प्रारम्भ गरेका प्रकाश सायमीले त्यसपछि अरू केही कृतिहरू सम्पादन गरेका छन् । उनका सम्पादित कृतिहरू हुन् 'कालजयी स्वरहरू, शंकर स्मृति', अन्नपूर्ण शताब्दी आदि ।

२.९ स्वाभाव तथा रूचि

२.९.१ स्वाभाव

प्रकाश सायमी सानैदेखि सरल चञ्चल र मिजासिलो स्वाभाका थिए । उनलाई स्वतन्त्रता र भिडभाडै मनपर्थ्यो । पढ्ने सिलसिलामा आफ्ना बाबुले अनुशासनमा जकेड्न खोजेपनि बाबुका आँखा छलेर फिल्म हेर्न मासमा पुगिहाल्थे । सायमी पढाइमा अनुशासनकासाथ स्कुलमा पढ्ने तर अरू समय सिनेमा हेर्न जाने गर्थे । मनोवृत्तिका आधारमा उनमा अर्न्तमुखी र बहिर्मुखी दुवै स्वभाव विद्यमान छ । त्यस्तै नेतृत्व बहनको दृष्टिले पनि आफैँ नेतृत्व लिने र अरूको नेतृत्वमा पछाडि लाग्ने दुवैखाले प्रवृत्ति उनमा छ । कतिपय प्राज्ञिक संस्थाहरूको पदभार सम्मालेको र जायज कार्यमा सहयोग गरेका घटनाबाट यो कुरा पुष्टि हुन्छ । खराव आदत,

अमानवीय व्यवहार भै-भगडा र आपसी वैमनस्य, व्यक्तिगत स्वार्थ उनलाई मन पर्दैन । सङ्गतको सवालमा उनी खराब व्यक्तिको सङ्गत चाहदैनन् तर कहिलेकाहीं त्यस्ता व्यक्तिसँग सम्पर्कित हुन नचाहेपनि र त्यस्तोखाले व्यक्तिको सङ्गत घातक छ भन्ने जान्दाजान्दै पनि परिस्थिति र विवशतालाई लत्याउन सक्दैनन्, तर त्यस्ता व्यक्तिहरूसँग सधैं सतर्क भने हुन्छन् । उनी सबैसँग मृदु भाषा बोल्छन् र विभिन्न तवरले आफूले गर्न सक्ने सहयोग गर्छन् । त्यसैले त उनी व्यक्ति समाज र सिङ्गो राष्ट्रको लागि केही दिन समर्थन छन् । उनको अर्को महत्वपूर्ण स्वभाव कर्तव्यप्रतिको सचेतता र लगनशीलता हो । कुन कार्य उचित हो र कुन अनुचित भन्ने राम्रोसँग ठम्याइसकेपछि उनी उचित कार्य गर्ने अठोट गर्छन् र त्यसलाई जसरी पनि पूरा गरेरै छाड्छन् । चाहे ती कार्य व्यक्तिगत होऊन् चाहे पारिवारिक, चाहे सामाजिक, प्रज्ञिक नै किन नहोऊन् । उनको सरल मिलनसार स्वभावाके फाइदा उठाएर आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्ने प्रवृत्ति भएका व्यक्तिहरूको व्यवहारदेखि उनलाई खेद छ । संक्षेपमा भन्दा उनी आफ्नो परिवारको मात्र होइन, विद्यार्थी शिक्षकहरूको मात्र पनि होइन साहित्य संगीतलाई माया गर्ने समस्त नेपालीहरूकै सहयोगी र प्रिय पात्र बन्न पुगेका छन् ।

२.९.२ रूचि

प्रकाश सायमीको खास रूचि पढ्नु लेख्नु र अनुसन्धान गर्नुमात्र नभएर फुटबल, व्याडमिन्टन खेल्नु, सिनेमा हेर्नु र टेनिस हेर्नुपनि हो । पारस्परिक अन्तर्द्वेष, भ्रष्टचार, दुराचार, हेपाइ आदि कु-आचरणप्रति उनलाई वितृष्णा छ । पृथ्वीनारायण शाहले भनेभै चार वर्ण छत्तीस जातको साभा फूलबारी नेपाललाई उनी विविध जाति, धर्म, भूगोल, भाषा संस्कृतिको संगम ठान्छन् । जाति, धर्म, भूगोल, भाषा आदिको आधारमा कसैले कसैलाई हेप्नुहुँदैन बरु सबैबीच समझदारी हुनु सिङ्गो राष्ट्र र समस्त नेपालीको कल्याणको अपरिहार्य ठान्छन् । उनी धार्मिक कट्टरता, रूढीवादी परम्परा जातीय भेदभाव, राजनैतिक विकृति र विसंगतिको विरुद्ध छन् । उनको नेपाली साहित्य र सङ्गीतप्रति महान् आस्था छ । समाजलाई सु-संस्कृत बनाउने काम साहित्यको हो भन्ने प्रकाश सायमी देशको वातावरण र अवस्था सुहाउँदो साहित्य रचना हुनुपर्ने ठान्छन् । पेशाको दृष्टिले भन्दा उनी केही समय शिक्षणमा रहेपनि चलचित्र निर्देशन, वृत्तचित्र निर्माता, रेडियो प्रस्तोता एवम् रेडियो सञ्चालक नै मन पराउँछन् । खानामा उनलाई मासु बाहेक दुध, भात, दात, आलु सबै ठीक लाग्छ । पोशाकको सन्दर्भमा भन्दा सर्ट पेन्टमा नै

सजिएर हिड्न चाहन्छन् । खेलमा फुटवल र व्याडमिन्टनमा आकर्षण छ । नशालु पदार्थबाट टाढा रहने र बढी मन पनि नपर्ने भन्छन् । अम्मलमा धुँवा मन पराउँछन् । विविध क्षेत्रमा संलग्नभई कार्य गरेका प्रकाश सायमी आफ्नो उत्तरदायित्व जुनसुकै हालतमा पनि पूरा गरेरै छाड्छन् । नेपाली गीत सङ्गीत उनलाई मनपर्छ र त्यसको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता उनले ठान्छन् । उनी मृत्युदण्ड जस्तो क्रुर अमानवीय कार्यको पनि विरोध गर्छन् । सबैखाले मानिसहरू बीचको आपसी समझदारीबाट सबैको भलाई हुने कुरामा सायमीले जोड दिन्छन् ।^{४६}

२.१० कार्य क्षेत्र

२.१०.१ शैक्षिक सेवा

प्रकाश सायमीको अधिक समय रङ्गमञ्च, चलचित्र निर्देशन, रेडियो प्रस्तोतामा रहेपनि केही समय नेपाली साहित्य सङ्गीतमा पनि खर्चिएको छ । लेखन कार्यको अलावा उनले जमलेश्वर पत्रकारिता इन्स्टिच्युटमा (२०५७-२०६५) १० वर्षको समयावधी अनि सोही समय कलेज अफ फिल्म इन्स्टिच्युटमा २०६३-६५ सम्म शिक्षण गरे । अहिले भने नेपाली साहित्य, सङ्गीत र रेडियो प्रस्तोताको रूपमा अमूल्य योगदान दिएका छन् ।

२.१०.२ समाजसेवा

प्रकाश सायमीले जीवनको केही समय शिक्षण पेशामा विताए पनि समाजसेवाको क्षेत्रमा पनि कम योगदान दिएका छैनन् । खासगरी विभिन्न साहित्यिक लेखरचना, फिल्म निर्माण निर्देशन, रेडियो प्रस्तोता भएपनि विभिन्न गोष्ठीहरू सञ्चालन गरेर त्यसमा आफै पनि भाग लिएर निस्वार्थ सेवा गरेको देखिन्छ । लोप भएर गएका साहित्यकार, संगीतकारलाई खोजेर प्रकाशमा ल्याउने काम गरेका छन् । प्राज्ञिक क्षेत्रमा लागेका व्यक्ति तथा संस्थालाई पनि उचित मार्गनिर्देशन गर्नु उनको अर्को पक्ष हो । वास्तवमा विभिन्न प्राज्ञिक संघ-संस्थाहरूको विभिन्न पदमा रहेर उनले समाजको शैक्षिक तथा बौद्धिक स्तरलाई उकास्दै सिक्रने नेपाली साहित्य

^{४६} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

सङ्गीतको गरिमालाई बढाएका छन् । समाजबाट राष्ट्रको विकास हुन्छ भन्ने सायमी जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि समाजको भलाई र उन्नतीको लागि निस्वार्थ सेवा गर्दै आएका छन् ।^{११३}

२.१०.३ संस्थागत संलग्नता

नेपाली साहित्य सङ्गीतमा समर्पित प्रकाश सायमी, घुस्वा सायमी अभिनन्दन समारोह समितिका संयोजक एवम् सचिव, लोक कवि अलि मियाँ वाङ्मय प्रतिष्ठानका परिकल्पनाकार, शंकर लामिछाने निबन्ध कोशका संस्थापक सचिव भावक अभियान नेपालका परिकल्पनाकार, स्वरसम्राट नारायण गोपाल गायन महोत्सव २०५८ का संयोजक, युनाइटेड अर्टिष्टका संस्थापक सुभारम्भ, द म्युजिकल, जर्नीका निर्देशक, सायमी नारायण गोपाल सङ्गीत कोशका सदस्य, शंकर लामिछाने कोशका उपाध्यक्ष, म्युजिक रोयल्टी सङ्कलन समाजका संस्थापक उपाध्यक्ष, गंकी वसुन्धरा प्रतिष्ठानका सदस्य, प्राज्ञका रूपमा कलेज अफ फिल्म स्टुडिजमा करिब चार वर्ष आवद्ध, कोइलीदेवी संगीत कोशका संस्थापक अध्यक्ष आदि सम्बन्धमा सक्रिय सहभागिता जनाएका छन् ।^{११४}

२.११ भ्रमण

आफ्नो राष्ट्रको साहित्य सङ्गीतको समुन्नतिको लागि भएको भ्रमण मात्र औचित्यपूर्ण भएको ठान्ने सायमीले जे जति भ्रमणहरू गरेका छन् ती सबै भ्रमणहरू कुनै न कुनै तवरले नेपाली साहित्य सङ्गीतको उपलब्धिका खातिर भएका छन् । उनले स्वदेशका विभिन्न स्थानका अतिरिक्त विदेशमा भारत बङ्गलादेश, थाइल्याण्ड, पाकिस्थान, तिब्बत जस्ता स्थानको भ्रमण गरेका छन् । सामान्यतया उनले यी सबै स्थानका भ्रमणमा जाँदा कार्यपत्र गोष्ठीपत्र प्रस्तुत गर्ने, अन्तर्क्रिया गर्ने जस्ता कार्यमा भाग लिएको पाइन्छ ।^{११५}

२.१२ सम्मान तथा पुरस्कार

नेपाली साहित्य, सङ्गीत, रङ्गकर्मि, फिल्म निर्देशक सायमीलाई उनले दिएको देनको बाबजूद थुप्रै पुरस्कार तथा सम्मान प्रदान गरिएको छ । जीवनको अधिकांश समय साहित्य संगीतमा रचिएको पाइन्छ । २०३७ मा डाँफे रेडियो स्रोता संघको उपत्यकाव्यापी माध्यमिक

^{११३} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

^{११४} ऐजन ।

^{११५} ऐजन ।

स्तरीय कविता प्रतियोगितामा सानत्वना, २०३७ मा शहीद सप्ताह अन्तर्गत कविता प्रतियोगितामा प्रथम पुरस्कार (आयोजक शहीद स्मारक समिति) २०४३ मा नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठानबाट सर्वश्रेष्ठ चलचित्र निर्देशकको रूपमा न्याशनलभिजनद्वारा पुरस्कृत २०५३ सालदेखि राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका सबै पुरस्कार बहिष्कार गर्दै आएका छन् । हाल विभिन्न संघ-संस्थाले सम्मान तथा पुरकार दिन खोज्दा मैले साहित्यिक लेख लेखेर आफ्नो शिर उठाउन खोजेको पुरस्कार लिएर किन भुकाउनु भन्छन् र अरू बेला पनि आफूले गरेका कार्य नराम्रा छैनन् भन्ने बताउँछन् ।^{४८}

^{४८} ऐजन ।

परिच्छेद : तीन

प्रकाश सायमीको व्यक्तित्व

कुनै पनि व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माणमा उसको परिवारिक वातावरण, सामाजिक परिवेश, साथीहरूको सङ्गत आदिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। प्रकाश सायमीको पनि सिर्जनशील तथा समालोचकीय प्रतिभा, प्राज्ञिक तथा निर्देशक व्यक्तित्व हुनुमा पारिवारिक वातावरण, सामाजिक परिवेश, कार्यक्रम सञ्चालक, संस्कृति, प्रकृति तथा भूगोल, साथसङ्गत आदिको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ। समय समयमा त्यस्ता विशिष्ट प्रतिभावान् व्यक्तिको उदय हुन्छ। जसले आफ्नो अमूल्य जीवनलाई व्यक्तिगत स्वार्थभन्दा निकै माथि उठाएर सिङ्गो समाज राष्ट्र र जनमानसको भलाइका लागि समर्पण गर्दछन्। वास्तवमा प्रकाश सायमी पनि एक त्यस्तै प्रतिभावान् व्यक्ति हुन्। नेपाली साहित्य र सङ्गीतको समुन्नतिको निमित्त अथक मिहिनेत गरेका प्रकाश सायमीले निबन्ध, गीत, संस्मरण, कविता चलचित्र निर्देशक, रेडियो एफ.एममा कार्यक्रम सञ्चालक लगायतको प्राज्ञिक क्षेत्रहरूमा आफ्नो पसिना सिँचन गरेका छन्। उनका व्यक्तित्वका विविध पाटाहरू छन् जसबाट उनलाई पहिचान गर्न मद्दत मिल्दछ। यहाँ उनका तिनै व्यक्तित्वका पाटाहरूको चर्चा गरिन्छ।

३.१ शारीरिक व्यक्तित्व

भट्ट हेर्दा मझौला कद र गहुँगोरो वर्णका प्रकाश सायमीको मुहार हाँसेखुलेको राम्रो छ। अत्यन्त मृदुभाषी, व्यवसायी तथा नयाँ कार्यमा सदैव प्रवृत्त रहिरहने सायमीको स्वभाव छ। शिरको अगाडिपट्टि पातलो केश भएका उनी भट्ट हेर्दा पनि भद्र, आकर्षक र व्यक्तित्वपूर्ण नै देखिन्छन्। उनी जति सरल र मिलनसार छन् त्यतिकै गम्भीर स्वभाव उनको छ। कहिलेकाहीं सामान्य रूघाखोकी र ज्वरोबाट प्रभावित भएतापनि कुनै खास रोगव्याधि नहुनु र दारुण घटनाको सामना गर्न नपर्नुले गर्दा उनको शारीरिक र मानसिक दुवै अवस्था राम्रो छ। त्यसैले पनि उनको अध्ययन लेखन तथा अन्य प्राज्ञिक कार्यमा कुनै बाधा व्यवधान खडा भएको देखिँदैन। नेपाली साहित्य सङ्गीत र निर्देशक व्यक्तित्वलाई अग्रगति दिने सायमीको जस्तो आकांक्षा छ, त्यस्तै साथ उनको शारीरिक व्यक्तित्वले पनि दिएको छ। त्यसैले त नेपाली

वाङ्मयले सायमी जस्तो विभिन्न कार्यमा संलग्न हुन सक्ने कुशल कर्मी प्राप्त गर्ने सौभाग्य पाएको छ।^{३७}

३.२ साहित्यकार व्यक्तित्व

प्रकाश सायमी बाध्यतावस नै साहित्य सिर्जनामा लागेका हुन् । शिक्षा आर्जन गर्ने क्रममा आफू दोस्रो विद्यार्थी भएका नाताले विभिन्न साहित्यिक प्रतियोगितामा भाग लिँदा लिनै १७ वर्षे उमेरमा नै साहित्यतर्फ आकर्षित भएका हुन् । फलस्वरूप नाटक लेखनबाट उनको साहित्य यात्रा सुरु भएको हो । नाटक 'वन्दित आकाश' पछि उनको कविता यात्रा सुरु भयो । यो २०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनताका थियो । 'रगत सुकाएर सुकिन्न' अनि निबन्ध कथा पनि फाटफुट लेख्नै छोडेको बताए । उनले कथालाई त्यत्तिकै छोडे भने फाटफुट लेखेका निबन्ध चाहिँ पछि 'संस्करण' निबन्ध सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित गरी (२०६०) मा प्रकाशन गरे । उनको पहिलो पुस्तकाकार कृति 'अनन्त यात्रा' (मुक्तकसङ्ग्रह, २०३९) हो । सायमीले यसपछि निबन्ध, र अन्य साहित्य सङ्गीतमा चर्चा कमाए । त्यसैले उनले कविता निबन्ध लेखनमा अहिलेसम्म निरन्तरता दिइरहेकै छन् । सायमी जुन जुन विधा जुन जुन क्षेत्रमा लागेपनि समग्रमा साहित्यकार भन्न सकिन्छ । उनको विचारमा जीवनको ऐनामा देखिने एउटा घामको भुल्को हो कविता । केही नलगाए पनि सबै लगाए जस्तो कविता । निबन्धचाहिँ सबै लुगा लगाएर पनि देखिएको आँखा जस्तो हो । (दृष्टि साप्ताहिक अंक ६, २०६८, चैत्र २८) सायमीको लेखन बाँकी विधा उपन्यास मात्र हो । सुरुवातमा उनले उपन्यास नलेखेका पनि होइन् तर त्यो छापिएन र उनी अहिलेसम्म उपन्यासकार बन्न सकेका छैनन् । सायमी केही प्रयोगधर्मी बनेका छन् । नेपाली साहित्यिक लेखनमा शीर्षक राखेर लेखन अधि बढाइने प्रचलनलाई छोडेर 'ई सलाईका काँटीहरू' लाई सायमीले शीर्षासनमा राखेर नयाँ प्रचलन ल्याएका छन् । सायमीका निबन्धमा भने हार्दिकता पाइन्छ ।

३.३ रङ्गकर्मी व्यक्तित्व

प्रकाश सायमी त्यस्ता आरोही हुन् जो सधैं आफ्नो यात्राबाट थाक्ने सोचसम्म बनाउँदैनन् । उनको नियती हो या शोख कार्यगत यात्रामा भने चलिरहन्छन् । मान्छे गतिवान

^{३७} शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

हुन्छ, अनेकौं स्वाद र परिकारको अनुभवी नै निडर र संवादशील व्यक्तित्व बन्ने गर्छ । उनी सहभागी भएको केही नाट्य समूहहरू इतिहासको पानामा कैद छन् त्यस्तो अवसर प्राप्त गर्नुको युनाइटेड आर्टिस्ट समूहले उनी त्यसको संस्थापक सदस्य थिए । २०३९ सालमा रङ्गमञ्चमा प्रवेश गरेका सायमी नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा कलाकारको रूपमा प्रशिक्षण पश्चात् २०४० सालदेखि रङ्गमञ्च निर्देशक तथा लेखनको रूपमा आवद्ध भएका हुन् । २०४० सालमा 'बन्धित आकाश' नामक नाटकबाट लेखक, निर्देशकको रूपमा प्रवेश हुनुका साथै त्यस पश्चात् '..... र विपिन' ब्रश इजल र क्यानभास 'जिन्दगी र जिजीविषा', मैदान, संघात, प्रलय, उसको कवितामा को रूँदैन, काठमाण्डूले कान सुन्दैन जस्ता आठओटा नाटक लेखन र निर्देशन गरे ।

३.४ चलचित्र व्यक्तित्व

चलचित्रको सुटिङ चहार्दा चहार्दै निर्देशक बन्ने प्रकाश सायमी चलचित्र, कलाकार एवम् निर्देशकको छवि सामुन्ने आउँछन् । सायमीले आफ्नै आग्रह र कोणबाट केही चलचित्रको निर्देशन गरेर चर्चामा आए । आरम्भका दिनहरूमा पनि कविता र गीतबाटै आफ्नो परिचय स्थापना गर्न खोजेका प्रकाश सायमी पछि चलचित्र क्षेत्रमा स्थापित हुन पुगे । सिनेमालाई पनि साहित्यकै एउटा विधा मानेर त्यसमा आफ्नो आग्रह र कोणलाई स्थापित गरेको दावी गर्ने सायमी चलचित्रबारे उनले बोले अनुरूप छ वा छैन भन्ने कुरामा सिनेमाकै पर्यवेक्षकहरूले बोल्छन्, मूल्याङ्कन गर्छन् भन्छन् ।

२०४२ सालमा बम्बैमा सायमी रूट्स फेसन स्टुडियोमा काम गर्न थाले र त्यही अभिनय पनि सिक्न थालेको सायमी बताउँछन् । बम्बै बसाईका क्रममा बलिउडका ख्यातिप्राप्त कलाकार डेनी मुरलीधरसँग पनि सायमीको भेटघाट भयो । त्यसपछि भने बम्बैमा उनले फिल्म लाइनमा निकै 'स्ट्रगल' गरेको छन् । 'पिरती' र 'साइनो' नेपाली चलचित्रको संवाद पनि लेखेका छन् । आइबीटीए नाउँको बम्बैको नाट्यसंस्थामा संलग्न भएर काम गरे । पर्दा पछाडिको सहयोगी बनेर काम गर्दा पैसा आउने भएकाले उनले त्यहाँ काम गरेको बताउँछन् । सायमीले पछि भारतीय फिल्मका चर्चित व्यक्ति शेखर कपुर लगायतका निर्देशकहरूसँग पनि उनले काम गर्ने अवसर पाए । भुवन केसीले पछि सायमीलाई 'सपना' फिल्ममा प्रमुख सहायक निर्देशकको रूपमा नेपाल भित्र्याए । त्यतिबेलासम्म पनि नेपाली फिल्म वर्षभरिमा ६/७ वटा मात्रै बन्थे । सायमी कामकै सिलसिलामा डकुमेन्ट्री, टेलिसिरियल विज्ञापन आदि बनाउन लागे । २०५०

सालदेखि प्रकाशको 'निर्देशक' को रूपमा चलचित्रमा काम गर्ने धोको पुग्यो । उनले पृथ्वी सिमाना, अवतार, जमीन, रानीखोला र हतियार नेपाली फिल्मको निर्देशन गरे । '६ वटा चलचित्र बनाउँदा पनि आफूले सोचेजस्तो बनाउन सकिन्' प्रकाश भन्छन् । २०५५ सालतिर 'हतियार' को सुटिङ भइरहेको बालाजुमा कलाकारहरूसँगै उनले भने फिल्मचले पनि नचलेपनि अब म फिल्म बनाउँदिन । उनी भन्छन् - 'फिल्म देखाएर गरीवको पैसा खान्छौ तर इमान्दार बन्न सकेनौ ।' सायमीले आधा दर्जनजति भोजपुरी लगायतका अन्य भाषामा समेत चलचित्र बनाइसकेका प्रकाश भन्छन्- 'फिल्म उद्योगमा एकलोको जुलुस हुनै सक्दैन ।' प्रकाश सायमीका २ वटा बाहेक अरू चलचित्रले नाफा कमाउन सकेनन् । भन्छन्- सस्तोमा फिल्म बनाएँ । निर्माताको पैसालाई मेरै हो भन्ने संकेत डराउँदै डराउँदै सिकें । २०५६ देखि फिल्म लाइन छोडेको बताउँछन् ।

३.५ उद्घोषक/उद्घोषण व्यक्तित्व

प्रकाश सायमीले सानोतिनो उद्घोषण गर्दागर्दै लोकप्रिय रेडियो कार्यक्रम प्रस्तोता बन्ने सौभाग्य पाएका हुन् । २०५६ सालदेखि उनले फिल्म लाइन छोडेर एफ.एम. रेडियोहरूमा कार्यक्रम चलाउन थालेका हुन् । सुरुमा केएटीएच एफ.एम. मा 'गजल' चलाउँदा चलाउँदै २०५६ को पुसदेखि उनी रेडियो सगरमाथामा 'अजम्बरी गीत संगीत' नाउँको कार्यक्रम चलाउन थालेका हुन् । रेडियो सगरमाथाका प्रोताहरू बटुलेर 'भावक अभियान नेपाल' नामको स्रोता क्लब पनि बनाए । कोइलीदेवी सङ्गीत कोश र शंकर लामिछाने निबन्ध कोशको स्थापना पनि गरे । उनको कार्यक्रम त्यतिबेला निकै लोकप्रिय मानिन्थ्यो । उनले त्यही मेसोमा नेपाली पुराना गीत सङ्गीतको खोजी गर्ने काम गरे । २०५७ साल चैत्रदेखि उनले रेडियो सगरमाथा पनि छोडे ।

प्रकाश सायमी सधैं कुनै न कुनै काममा व्यस्त रहने व्यक्ति हुन् । २०५८ सालको सुरुदेखि पोखरास्थित रेडियो अन्नपूर्ण एफ.एम. मा स्टेसन म्यानेजरको रूपमा कार्यरत छन् । काठमाडौँमा उनको कार्यक्रम सुन्नेहरूलाई पोखराको कार्यक्रम पनि केही समय उस्तै लाग्यो । उनी भन्छन्- 'काठमाडौँको कुरा गरिरहेको छु जस्तो लाग्यो । यहाँ मेरो क्रियशननै छैन ।' उनी आफू स्रोताप्रति इमान्दार नभएको जस्तो महशुस गरिरहेका छन् । पोखरा बसाइकै क्रममा उनले 'नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग' नामको पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् ।

३.६ सङ्गीत समीक्षक व्यक्तित्व

साहित्यिक पृष्ठभूमिमा गीतहरूलाई स्वरको माध्यमबाट मनमोहक बनाउन सक्नु एउटा प्रस्तोताको खुबी हो । सायमीले यसका साथै रचनाको महिमालाई पहिल्याउन सक्ने आहत ती प्रस्तोताको स्वरमा आबद्ध हुनु भन्ने विषय बन्न जान्छ, भनेका छन् । यस मानेमा प्रकाश सायमीलाई त्यो धारमा उभ्याउँदा केही हदसम्म सार्थकता भेटिन सक्छ ।

साङ्गीतिक फाटमा लोकप्रिय भइसकेका कतिपय गीतलाई सायमीले स्वरको माध्यमबाट सहजै कविताको रूप दिएका छन् । माधवप्रसाद घिमिरेको रचनाको प्रस्तुत कविता अग्रज सङ्गीतकार नातिकाजी श्रेष्ठको आवाजमा करिब साढे तिन कवितामा उतारेका छन् । त्यसमध्ये युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको रचना र स्वर सम्राट नारायण गोपालको स्वर तथा सङ्गीतमा रहेको 'मेरो प्यारो ओखलहुँगा' जुन गीतलाई रमेशले पनि आफ्नै स्वर तथा सङ्गीतमा गाएका थिए । सङ्गीत साधक अम्बर गुरुङको आवाज र संगीतमा रहेको अगमसिंह गिरीद्वारा रचित 'नौलाख तारा' जस्ता चर्चित गीतहरूलाई प्रकाशले कवितात्मक शैलीमा सङ्ग्रहभित्र पस्केका छन् । साहित्यिक अनुरागी र विशेष कविताप्रति चाख राख्ने पाठक स्रोताका लागि 'अञ्जली' घाउँमाथि मल्हम पनि हुन्छ । सङ्ग्रहभित्र उल्लेखित कविका अतिरिक्त प्रसिद्ध कविहरू लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, गोपालप्रसाद रिमाल, भूपि शेरचन, शंकर लामिछाने, भीमदर्शन रोका, विजय मल्ल आदिका कविताहरूलाई प्रकाश सायमीले आफ्नो स्वरको माध्यमबाट पस्केका छन् ।

३.७ सम्पादक व्यक्तित्व

सायमीले २०३९ सालमा सर्वप्रथम 'पुकार' सिने मासिक पत्रिकामा सहायक सम्पादक भई सम्पादकको कार्य थालेका हुन् । उनले त्यसपछि 'युगसंवाद', 'परिवर्तन' (सामयिक संकल्प) हुँदै सिनेमा टाइम्सका सम्पादक, यसका अतिरिक्त पत्रपत्रिकाको सम्पादन पनि गरेका छन् । उनले गरेका यी सम्पादन सम्बन्धी कार्यले सायमी कुशल सम्पादक समेत भएको स्पष्ट हुन्छ ।

३.८ स्तम्भ लेखन व्यक्तित्व

प्रकाश सायमी धेरै धेरै अवतार चिनारीहरूमा छरपष्ट व्यक्तित्वको नाम हो । सायमी साहित्य, सङ्गीत, कला, रेडियो, टेलिभिजन, सभा-सङ्गोष्ठी वा यस्तै कुनै न कुनै क्षेत्रको अनुसन्धान र उन्नयनको हुटहुटी बोकेर हिँडिरहेका हुन्छन् । उनीभित्रको सिर्जनशीलताले धेरैतिर

डुलायो । जुनसुकै क्षेत्रमा हात हालेपनि सफल हुने सायमीका स्तम्भ लेखनमा गोरखा एक्सप्रेस (साप्ताहिक) कामना (मासिक), देशान्तर (साप्ताहिक) सुरूचि (साप्ताहिक) राजधानी (दैनिक) आदि हुन् ।

३.९ अनुसन्धान व्यक्तित्व

प्रकाश सायमी एक गहन अनुसन्धाता हुन् । उनले थुप्रै क्षेत्रकार्य सर्वेक्षण र अनुसन्धान गर्नुका साथै अनुसन्धानसम्बन्धी लेख रचना र कृतिको लेखन पनि गरेका छन् । विशुद्ध अनुसन्धान पद्धतिलाई आत्मसाथ गरी अध्ययन गर्ने सायमी स्वयम् अनुसन्धाता हुन् । उनले नेपाली साहित्यमा लोप भएका साहित्यकार गीतकारलाई खोज अनुसन्धान गरी आफ्ना लेख रचनामा देखाएका छन् । सायमीले लोप भएका साहित्यकारहरूलाई खोजी गरी 'बर्षादी दिनहरू' (निबन्ध सङ्ग्रह) अनि 'संस्करण' (निबन्ध सङ्ग्रह)मा प्रस्तुत गरेका छन् । त्यस्तै गरी नेपाली गीत सङ्गीतका क्षेत्रमा लोकप्रिय बनेका व्यक्तिहरूको खोज अनुसन्धान गरी 'नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग' र 'नेपाली संगीतको एक शतक' मा सङ्कलन गरेका छन् । यिनै विभिन्न कार्य गरी सायमीले खोजअनुसन्धानसम्बन्धी कार्यमा सहयोग गरेका छन् ।

३.१० शिक्षण व्यक्तित्व

प्रकाश सायमीले आफ्नो जीवनको केही समय खर्चेको क्षेत्र नै शिक्षण पेशा हो । उनको अधिक समय रङ्गमञ्च, चलचित्र निर्देशन, रेडियो प्रस्तोतामा रहेपनि केही समय नेपाली साहित्य संगीतमा पनि खर्चिएको छ । लेखन कार्यको अलवा उनले जमलेश्वर पत्रकारिता इन्स्टिच्युटमा (२०५७-२०६७) को १० वर्षे समयावधि अनि सोही समय कलेज अफ फिल्म इन्स्टिच्युटमा (२०५३-२०६५) सम्म शिक्षण गरे । अहिले भने नेपाली संगीत साहित्य र रेडियो प्रस्तोताको रूपमा अमूल्य योगदान दिएका छन् ।

३.११ अभिप्रेरक व्यक्तित्व

कुनै पनि उचित कार्यका लागि चासो देखाउने जोसुकैलाई पनि अभिप्रेरणा दिएर र सबदो सहयोग गरेर सायमी अभिप्रेरक व्यक्ति पनि बनेका छन् । नेपाली संगीत साहित्यका कार्यमा उनीसँग सोध्ने र उचित सल्लाह माग्ने व्यक्ति धेरै छन् । साहित्यकार लेखक, प्राज्ञिक संघसंस्थासँग अभिरूचि राख्ने व्यक्ति सबैका लागि उपयुक्त सर सल्लाह, सुझाव र आवश्यक

निर्देशन समेत दिएर उनले सहयोग गरेका थुप्रै उदाहरणहरू छन् । नेपाली साहित्य सङ्गीतकै विविध पक्षको विकासार्थ अमूल्य योगदान दिन सक्ने उनी स्वयम् प्रेरणाका स्रोत पनि हुन् । उनले विभिन्न तवरले आफूसक्दो सहयोग गरी थुप्रै व्यक्ति र संघ-संस्थालाई समेत उचित प्रेरणा दिएका छन् ।

३.१२ वाङ्मयकार व्यक्तित्व

बहुप्रतिभा सम्पन्न प्रकाश सायमीको व्यक्तित्व कुनै सीमित क्षेत्रमा मात्र नरही सिङ्गो नेपाली वाङ्मय क्षेत्रमा विस्तारित भएको छ । साहित्य सङ्गीतका अतिरिक्त उनले शिक्षा अनुसन्धान प्राज्ञिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित थुप्रै कार्यहरू गर्दै आएका छन् । नेपाली वाङ्मय फाटमा नौलो प्रयोगको सुरूवात तिनै प्रकाशबाट भएको छ । साहित्यिक फाटमा दिग्गज कविहरूको अजम्बरी सिर्जनालाई विशुद्ध स्वरको माध्यमबाट पस्केर उनले अक्षर पढ्न नजान्नेहरूका लागि पनि बुझ्नेगरी कविता पस्केका छन् । कविताप्रति रूचि राख्ने तर पढ्न अल्छी गर्नेहरूका लागि पनि उनको स्वर कविताको सङ्ग्रह 'अञ्जली' उपयोगी हुनसक्ने अनुमान सहजै लगाउन सकिन्छ । लोप भएका साहित्यकार सङ्गीतकारलाई उजागर गरी खोज अनुसन्धान व्यक्तित्वका रूपमा परिचित छन् । रेडियो एफ.एम.का प्रस्तोता, चित्रकार, गीतिएल्वम् प्रकाशन आदि थुप्रै नेपाली वाङ्मयमा योगदान पुऱ्याएका छन् । सायमीले हिन्दी, उर्दू, नेवारी, अंग्रेजी आदि भाषामा पनि आफ्ना लेख रचना प्रकाशन गरेका छन् । नयाँ सिर्जनाका नयाँ पुस्ताहरूको यो नयाँ सोच र चिन्तनले नेपाली वाङ्मयको ऐतिह्य भन् भन् समृद्ध पारिएको छ । त्यही जीवन आचार्यको यो पुस्ता हो, जसमा प्रकाश सायमीहरूले नयाँ नयाँ काम गर्न खोजीरहेका छन् । यसर्थ उनका साहित्य र सङ्गीतबाहेक सम्पूर्ण लेख-रचना, कार्य र क्रियाकलापहरूले उनलाई कुशल वाङ्मयकारका रूपमा स्थापित गर्दछ ।

१.१३ अन्य व्यक्तित्व

उपर्युक्त व्यक्तित्वका अतिरिक्त प्रकाश सायमी सफल वक्ता पनि हुन् । उनले विभिन्न देश विदेश स्तरमा हुने आयोजित सभा सम्मेलन, गोष्ठी आदिमा भाग लिई आफ्नो मन्तव्य व्यक्त गर्ने तथा कार्यपत्र/गोष्ठीपत्र प्रस्तुत गर्ने गरेका छन् । उनलाई नेपाली साहित्य सङ्गीतका व्यक्ति मानिन्छ । नेपाली साहित्य समाजमा प्राज्ञिक क्षेत्रको कार्य गरेकाले साहित्यसेवी, विभिन्न

संस्थाका संस्थापक, विभिन्न कार्यक्रमका आयोजकका रूपमा पनि उनलाई लिन सक्ने आधारहरू छन् । त्यस्तै उनी चित्रकार र गीतकार हुन् । उनका गीतिएल्वमहरू आवाजहरू, अञ्जली, साभार, अवनी आदि हुन् । त्यस्तै पत्रपत्रिकाका स्तम्भ लेखनदेखि कार्यक्रम प्रस्तोताको रूपमा पनि सक्रिय छँदैछन् । यस्ता सायमीले आफ्नो परिवारमा उनले कुशल अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । सायमी जीवनमा केही न केही गरेरै आफ्नो दिन बिताउने एक व्यस्त व्यक्ति पनि हुन् ।

परिच्छेद चार

प्रकाश सायमीका कृतित्वका आयाम

प्रकाश सायमीको साहित्यिक आयाम प्रायः सबै विधा (कविता, नाटक, कथा र निबन्ध) मा फैलिएको छ । यसका अतिरिक्त उनी चलचित्र निर्देशक, रेडियो प्रस्तोता पनि हुन् । उनका साहित्यका विभिन्न आयाममध्ये नाटक लेखनबाट साहित्य यात्रा सुरु भएको हो । नाटक 'बन्दिता आकाश' उनको पहिलो कृति हो । यसपछि सायमीको कविता 'रगत सुकाएर सुकिन्न' भन्ने शीर्षकबाट कवितायात्राको सुरुवात भएको हो । यो सायमीका भनाइमा २०३६ सालको आन्दोलनताका थियो ।

प्रकाश सायमी आफ्ना साहित्यिक आयाममा जीवनभन्दा बाहिर, मान्छेभन्दा बाहिर गएर साहित्य लेख्न सकिँदैन भन्ने बताउँछन् । सायमी भानुभक्त कालीन घाँसीको जीवनी पढेपछि प्रभावित भई त्यही प्रभावले उनलाई आकर्षण गर्‍यो । त्यसबेलादेखि आफू पनि त्यस्तै प्रेरणाको स्रोत बन्ने प्रयत्न गरिरहेको बताउँछन् । कविता के हो र के हो निबन्ध ? भन्ने प्रश्नमा सायमी आफैँ जवाफ दिन्छन्-जीवनको ऐनामा देखिने एउटा घामको झुल्को हो कविता । केही नलगाए पनि सबै जस्तो हो कविता । निबन्ध चाहिँ सबै लुगा लगाएर पनि देखिएको आँखा जस्तो हो । सायमीका लेखनका भाषा नेवारी, अंग्रेजी, हिन्दी र नेपाली छन् । उनले २०३६ सालमा लघु कथा नेवारी भाषामा लेखेको बताएका छन् । सायमीले लेख्ने बाँकी विधा उपन्यास मात्र हो । त्यसो त सुरुवातमा उनले उपन्यास नलेखेका पनि होइनन्, तर त्यो छापिएन र अहिलेसम्म उपन्यासकार बन्न नसकेको बताउँछन् ।

प्रकाश सायमी कविता सुनेर कवि, नाटक हेरेर नाट्यकर्मी, चलचित्रको सुटिङ स्पष्ट चहार्दा चहार्दै निर्देशक बन्ने र सानोतिनो उद्घोषण गर्दागर्दै लोकप्रिय रेडियो प्रस्तोता बन्न चाहने व्यक्ति हुन् जहाँ उनको इच्छा अनुसारको काममा पनि सफल भएका छन् । १७ वर्षे कलिलो उमरमै साहित्यतर्फ लागेका सायमी २०३७ सालमा पहिलोपटक राष्ट्रिय नाटक महोत्सवमा नाटक लेखन र निर्देशनमा एकैचोटी होमिएको बताउँछन् । उनी कहिले रङ्गमञ्च कहिले रेडियो नाटकमा सक्रिय रहीरहेको बताउँछन् । प्रकाश सायमी २०४१ सालदेखि वृत्तचित्र एवम् कथानक चित्रका निर्देशक एवम् लेखका रूपमा परिचित भएको पाइन्छ । २०४२ सालमा

बम्बैमा फिल्म लाइनमा स्ट्रगल गरेको बताउँछन् । सायमीले 'पिरती' र साइनो नेपाली चलचित्रको संवाद लेखेको बताएका छन् । उनी 'पृथ्वी', 'सिमाना', 'अवतार', 'जमीन', 'रानीखोला' र 'हतियार' नेपाली फिल्मको निर्देशन गरेको बताउँछन् ।

२०५० सालदेखि भने प्रकाशको निर्देशकको रूपमा चलचित्रमा काम गर्ने धोको पुगेको देखिन्छ । २०५६ सालदेखि फिल्म लाइन छाडेर एफ.एम्. रेडियोहरूमा कार्यक्रम चलाएको बताउँछन् ।

प्रकाश सायमीका कृतित्व अध्ययनको आयाम उनको जीवन वृत्तलाई उनकै प्रकाशित कृतिहरूले दर्शाउँछ । कसैको स्वाड र फुर्के लहरो मात्रैले उनको अस्मिता बच्ने छैन । उनको त्यो प्रतिभा प्रस्फुटनको सिङ्गो संरचना नै लेखकीय अभिव्यक्ति हो । त्यस्ता सायमीका प्रकाशित कृतिका आधारमा तिनको आयाम पत्ता लगाउन सकिन्छ । 'अनन्त यात्रा' (मुक्तकसङ्ग्रह, २०३९) यसमा जम्माजम्मी ९० वटा मुक्तक डायरी आयाममा सङ्ग्रहित छ । प्रकाश सायमीले 'रे: द म्यान् अफ सिनेमा' (२०४९) कृतिमा रेका बारेमा जान्न चाहने पाठकवर्गलाई समर्पित गरेका छन् । उनले यो पुस्तक पाँच वर्ष लगाएर तयार पारेको बताउँछन् । उक्त पुस्तक एघार भागको आयाममा फैलिएको छ । सायमीको 'चलचित्र: कला र प्रविधि' (२०५०) कृतिमा चलचित्रबारे जान्न चाहने पाठक वर्गको लागि चलचित्रको संक्षिप्त इतिहास छ । उक्त कृति १४ भागको आयाममा फैलिएको छ । सायमीको 'ई सलाईका काँटीहरू' (कवितासङ्ग्रह, २०५६) कृति तीन वर्षको सक्रियताको परिणाम स्वरूप यस सङ्ग्रह ५८ वटा शीर्षकको कविता भएको आयाममा फैलिएको छ । प्रकाशको 'फिल्म निर्माण र निर्देशन' (२०५७) कृति दुई आयाममा विभक्त छ । पहिलोमा फिल्म निर्माणमा कति खर्च लाग्छ र दोस्रो खण्डमा विश्वका ५० उत्कृष्ट सिनेमाको चर्चा गरिएको छ । प्रकाश सायमीले 'नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग' (२०५८) कृति सामान्य आयाममा प्रस्तुत गरेका छन् । उक्त कृतिमा एक समयका संगीतको मात्रै चर्चा गरेका छन्, किनकी उनले विस्तृत चर्चा आउने दिनमा अर्कै कृति तयार गरेर प्रकाशनमा ल्याउने बताएका छन् । प्रकाश सायमीको 'संस्करण' (निबन्धसङ्ग्रह २०६०) मा चार वर्षभित्रका छरिएर रहेका निबन्ध र सङ्गीतकारहरूलाई समावेश गरी एउटा संस्करण निबन्धसङ्ग्रह शीर्षकको आयाममा व्यक्त गरेका छन् । सायमीको 'बर्षादी दिनहरू' (निबन्धसङ्ग्रह प.सं. २०६६ दो.सं. २०६९) मा १७ वटा शीर्षकको आयाममा फैल्याएर उक्त कृति प्रकाशन गरेका छन् । प्रकाश सायमीको

‘नेपाली संगीतको एक शतक’ (२०६६) कृतिमा (१९६५-२०६५) १०० वर्षको अवधिका १९ वटा बेग्लाबेग्लै खोलेका छन् । प्रकाश सायमीको ‘गालिबको चिहान’ र ‘अरू कविता’ (कवितासङ्ग्रह २०६८) कृतिमा ३० वर्ष अन्तर्गत ३० वटा कविता र २२ वर्ष अन्तर्गत २२ वटा गीतको आयाममा उक्त कृति तयार पारेका छन् । यस्ता व्यक्ति सायमी मार्क्सवादी विचार मनपराउँछन् ।

प्रकाश सायमी नाट्यकर्मी, कवि, साहित्यकार, सञ्चारकर्मी चलचित्र निर्देशक आदि अनेकौँ रूपमा चिनिएका छन् । यस्ता विभिन्न आयामका विधामा फैलिएका सायमीले ‘पुकार’ सिनेमासिक पत्रिकामा सहायक सम्पादकका रूपमा २०३९ मा प्रवेश गरेको बताउँछन् । त्यस्तै ‘युगसम्वाद’, ‘परिवर्तन’ (सामायिक संकलन) हुँदै सिनेमा टाइम्सका सम्पादक बनेको बताउँछन् । प्रकाश सायमी स्तम्भ लेखनका क्रममा गोरखा एक्सप्रेस (साप्ताहिक), कामना (मासिक), देशान्तर (साप्ताहिक), सुरूचि (साप्ताहिक) राजधानी (दैनिक) मा उदाएका छन् ।

परिच्छेद : पाँच

प्रकाश सायमीका प्रवृत्तिहरू

प्रकाश सायमी साहित्य, सङ्गीत, सिनेमा, रेडियोको क्षेत्रमा परिचित नाम हो । साहित्यमा उहाँ शङ्कर लामिछानेका कारण चर्चा आउनु भयो । सङ्गीतमा उहाँले अजम्बरी गीत सङ्गीतका कारण प्रसिद्धि पाउनु भया भने सिनेममा उहाँले बोले भन्दा कमसल चलचित्र निर्देशन गरेबाट आलोचित रहनु भयो । अहिले पोखरामा रेडियो प्रस्तोता हुनुहुन्छ । सानैदेखि मेरो प्रकृति कस्तो थियो भनी आफ्नो हातमा नेतृत्व लिन चाहन्थे । केही नयाँ सोच राख्ने सायमी १७ वर्षकै उमेरदेखि साहित्यमा संलग्न रहे ।

कवि निबन्धकार, कथाकार, गीतकार, संस्मरणकार, नाटककार अनि चलचित्र निर्देशक प्रकाश सायमीलाई बहुमुखी प्रतिभाका धनी व्यक्ति मानिन्छ । नाटक लेखनबाट यिनको साहित्यिक बारिह गएर लेखन सकिदैन भन्ने सायमी नेपाली कला साहित्य र सङ्गीतमा सक्रिय सबैलाई प्रोत्साहन र उत्साहन दिन कहिल्यै कञ्जुस्याइँ गर्दैनन् । स्रष्टा र सिर्जना दुवै प्रति उनको माया छ । ओभेलमा परेका स्रष्टाको संरक्षणमा पनि क्रियाशील छन् । उनी धेरै साहित्यकारको स्वभाव भन्दा भिन्न अरु प्रतिभाशाली साहित्यकारको प्रशंसा गर्न कञ्जुस्याइँ गर्दैनन् । यिनको स्वभाव पनि छुट्टै किसिमको छ । अरु आफूले गरेको परिश्रमको सम्मान, पुरस्कार चाहन्छन् तर यिनी सधैं सम्मान चाहने व्यक्ति हुन् किनकि यिनी आफू कुनै सम्मानित काम गर्दा मात्र सम्मानित हुने अधिपछि चाहिँ के गल्ती गरेका छु र अपमानित हुने भन्छन् । यस्ता सायमीका साहित्यिक प्रवृत्ति निम्न बुँदाबाट स्पष्ट पारिएको छ ।

५.१ कला, साहित्य र सङ्गीतका संयोजनकर्ता

प्रकाश सायमी नेपाली कला, साहित्य र सङ्गीतमा सक्रिय सबैलाई प्रोत्साहन उत्साह दिन कहिल्यै कञ्जुस्याइँ गर्दैनन् । यिनी साहित्य सङ्गीत प्रस्तुत गर्दा मुख्य रूपमा जीवनलाई हेर्ने गर्छन् । जीवनभन्दा बाहिर, मान्छे भन्दा बाहिर गएर लेख्न नसकिने कुरा बताउँछन् । भानुभक्तकालीन घाँसीको जीवनी पढेपछि प्रभावित बनेका सायमीलाई त्यही चरित्रले आकर्षण गर्‍यो । त्यही बेलादेखि उनी आफू पनि त्यस्तै प्रेरणाको स्रोत बन्ने प्रयत्न गरि रहे बताउँछन् ।

उनी साहित्य सिर्जना गर्ने क्रममा कविता के हो र केहो निबन्ध ? जीवनको ऐनामा देखिने एउटा घामको भुल्को हो कविता केही नलगाए पनि सबै लगाए जस्तो हो कविता निबन्ध चाहिँ सबै लुगा लगाएर पनि देखिएको आँखा जस्तो हो भन्ने बताउँछन् । सायमीले लेख्न बाँकी विधा उपन्यास हो । सत्य कुरा लेख्दा सत्य कुरा बोल्दा आनन्द लाग्ने बताउँछन् । सत्य कुरा बोलेर मान्छे रिसाउँदा भने नमज्जा लाग्छ भन्छन् । सायमी अग्रज र अनुज दुवै आफूलाई उत्तिकै प्रिय लाग्ने उनी बताउँछन् । 'बाहिरको मान्छेले काठमाडौँको भाग खोसी दिन्छन् भन्छन् । वास्तवमा काठमाडौँ एकदमै दुर्गम ठाउँ पनि हो भन्छन् । यहाँकाले लमजुङ्का माधव घिमिरे, भोजपुरका बच्चु कैलाशसँग पनि प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्छ त्यसकारण राजधानीबासीलाई निकै गाह्रो भएको बताउँछन् ।

सायमी गीत साथीहरूका लागि लेखेको कविता आफ्नो लागि लेखेको र आफूलाई बिर्सैलान् भनेर निबन्ध अरुका लागि लेखेको सुनाउँछ । यी मध्ये निबन्ध लेख्दा आफूलाई आनन्द लाग्ने बताउँछन् । साहित्यमा लागेको ३० वर्ष पूरा भएको बताउँछन् । साहित्य सङ्गीतका क्षेत्रमा अग्रसर सायमी स्रष्टा र सिर्जना दुवै प्रति माया देखाउँछन् । ओभेलमा परेका स्रष्टाको संरक्षणमा पनि क्रियाशील छन् । जीवनका अनेकौँ रङ्गले रङ्गिएका प्रकाश सायमी सिनेमा निर्देशक, रेडियो प्रस्तोता जस्तै विभिन्न क्षेत्रमा क्रियाशील छन् । जीवनको क्यानभासमा आफूलाई अझै अमूर्त ठान्ने प्रकाश सायमी समयको क्रममा बेला बेला मूर्त भएको स्वीकार्न हिचकिचाउँदैनन् । प्रकाश सायमी पढ्नुलाई समेत साहित्य सिर्जन भन्ने गर्छन् । यस सन्दर्भमा असन्तुष्टीभिन्न सन्तुष्टि एवम् सन्तुष्टीभिन्न असन्तुष्टि खोज्नु नै जीवनको सार्थकता मान्नु हुन्छ । कुनै क्षेत्रबाट यो फलानु हो भनेर चिनिनु भन्दा पनि प्रकाश सायमीकै नामबाट चिनिन चाहन्छन् । आफू कवि, निबन्धकार, निर्देशक, रेडियो प्रस्तोता भएको बताउँछन् । यस सन्दर्भमा सायमी कवि मेरो आंशिक रूप हो भन्छन् । किन हो भने मसँग एउटा प्रेमी हृदय छ जसले धेरै कुरा बोल्न चाहन्छ । मसँग एउटा जागरूक मस्तिष्क छ जसले अन्याय सहँदैन, मभित्र एउटा प्रगतिशील धारणा छ जसले के भन्छ भने 'तिम्रो दायाँतिर के खस्छ, बायाँतिर के खस्छ' त्यो जान्न सतर्क हुनुपर्दछ भन्छन् । मेरा असन्तुष्टीहरू सन्तुष्टीहरू कविताको स्वरूपमा ग्रहण गर्दछन् भन्छन् । सायमी आफ्ना कविताहरू सुरुमा नराम्रा भएपछि कविता लेख्न जान्ने

मान्छेहरूलाई भेटेर मात्र कविता लेख्ने गर्थे । सायमी पछि आएर जब सिनेमामा काम गरेको सिनेमा पनि एउटा क्यानभासकै काम हो त्यहाँ पनि कविताका काम हुन्छन् ।

सायमीका साहित्य जीवन हो, वास्तवमा जीवन कस्तो छ भन्ने कसैले यसको सर्वव्यापक परिभाषा दिन सकेका छैनन् । जीवन धेरै किसिमले परिभाषित भएको छ । सायमी साहित्यले पनि धेरै परिभाषा बोकेको छ तर साहित्य सधैं यी परिभाषाका पर्खाल भत्काएर बाहिर आएको बताउँछन् ।

५.२ प्रगतिशील चेत

साहित्य सिर्जना गर्दा जनताले दिएको कुनै वस्तु जस्ताको तस्तै फर्काउनु साहित्य हैन भन्छन् । जनताको हकमा त्यसलाई सुधार गरेर, परिमार्जन गरेर, सम्पादन गरेर जनताको हातमा फर्काउनु नै साहित्य हो भन्छन् ।

सायमी आफ्ना साहित्य सिर्जना गर्दा प्रगतिशील प्रवृत्तिलाई आफ्नै तरिकाले प्रस्तुत गर्छन् । यहाँ एसियाली भू-खण्डमा विशेष गरी नेपालजस्ता मुलुकमा के भइरहेका छ भने हामीले प्रगतिशीलतालाई 'बादका' (ईज्मका) रूपमा लिइरहेछौं भन्छन् । सायमीका विचारमा प्रगतिशीलता कुनै बाद हैन जीवनशैली हो । युरोपेली समाजमा, पश्चिमी समाजमा पहिला यो कुरा जीवनमा लागु हुन्छ त्यसपछि साहित्यमा, राजनीतिमा विस्तारै इम्प्लीकेट हुन्छ । हामीकहाँ सधैं साहित्यमा प्रगतिशीलताको बोरा आढेर आउने गरिन्छ, यो ठीक होइन । सायमीका विचारमा आफ्नो जीवनशैली र विचारले साहित्य एवम् राजनीतिलाई प्रभावित गरेर प्रगतिशीलता झल्काउनुपर्छ भन्छन् । राजनीति र साहित्यबाट प्रभावित भएर प्रगतिशील हुनुको अर्थ मेरा लागि 'हाराकिरी' सरह हो । मार्क्सको साहित्य भनौं, एगोल्सको भनौं, काफ्काको भनौं, कामूको भनौं सबैमा रङ्ग लगायए, बाद भुण्ड्याइए त्यो गलत बताउँछन् । सायमी प्रगतिशीललाई आफ्नै उदाहरण दिन्छन् जस्तो कि भनौं म पञ्च हुँ, निर्दलीय व्यवस्थाको पक्षधर हुँ, मैले मार्क्स पढ्न नहुने, कामु पढ्न नहुने भनेको होइन त्यो गलत हो । जसले पनि जसलाई पनि पढ्नु हुन्छ भनेको छन् किन पढ्नुपर्छ भने त्यसले हामीलाई जीवनको भिन्नतासम्म पुऱ्याउँछ । आफ्नो जीवनको इमानदारीता नै मेरो लेखन शोख हो भन्छन् । प्रगतिशील भन्न चाहने सायमी नेपाली साहित्य अरुको साहित्य भन्दा कम छैन भन्छन् । हरेक वर्गका हरेक

समाजका, हरेक कालखण्डमा परिचय दिने खाले आ-आफ्ना कृतिहरू छन् जस्तै गोर्कीको 'मदर' त्यो समयको ठूलो होला तर हाम्रो पनि मुनामदन कम छैन, पिंजडाको सुगा कम छैन, रिमालको एक युगमा एक पटक एक चोटी आउँछ, पारिजातको शिरीषको फूल कोही भन्दा कम छैन । नेपाली साहित्य अनुवादका कारणले राजनीतिक साँघुरोपनाका कारणले हाम्रो साहित्य ओभरलमा परेको हो । साहित्यको क्वालिटीमा नेपाली साहित्य परिपक्व छ ।

५.३ सायमी विधागत व्यापकता

सानैदेखि मरो प्रकृति कस्तो थियो भनी नेतृत्व आफ्नो हातमा लिने गर्थे । केही नयाँ काम गर्ने विकसित सोचमा १७ वर्षे उमेरमा नै राम्रा राम्रा नाटककारका नाटक पढेको कारण साहित्यसँग नजिकबाट परिचित भएको बताउँछन् ।

प्रकाश सायमी ज्ञान मानवीय चेतनको पहिलो धर्म हो भन्ने सैद्धान्तिक पक्ष थाहा नपाउँदै पुस्तकप्रेमी भएको बताउँछन् । यस्ता सायमी नेवारी साहित्यबाट साहित्य अध्ययनको खाता खोले भन्छन् । पहिलो समयमा अध्ययन र लेखनलाई सँगसँगै लगेका उनले मुक्तबाट २०३९ सालमा प्रकाशित कृतिका कृतिकारका दर्जा पाएका छन् । उमस्मा आफूमा निहित अजसं ज्ञानका बाबजुद अत्यन्त सरल व्यक्तित्व छ । त्यसैले उनी ज्यादा कवि हुन् भन्ने छ । सायमीको 'अनन्त यात्रा (मुक्तक सङ्ग्रह २०३९) सालमा प्रकाशित कृति हो । जसमा ९० वटा मुक्तहरू डायरी आयाममा फैलिएका छन् । सडक कविता क्रान्ति र विद्यार्थी आन्दोलन हुँदै देशका अनेक राजनीतिक विडम्बनाहरूलाई भोग्दै उठेको सायमी काव्यिक चेतना मानवीय संवेदनाको धरातलमा निकै माथि चुलिएको छ । सायमी कवितामा नयाँ प्रयोग मात्र रुचाउने हैनन् जीवनका स-साना क्षणहरूलाई महत्त्वका साथ उजागर गर्न चाहन्छन् । सायमीको 'अनन्त यात्रा' मा जहाँ शिल्पपक्ष औसतको रहे पनि विचार, चिन्तन र अनुतिका तहमा उनका प्रौढ लेखनका सूत्र समेत प्रशस्त झल्किएको पाइन्छ ।

साहित्यिक पहिचानकै क्रममा प्रकाश सायमीले 'इ सलाईका काँटीहरू' (कविता सङ्ग्रह २०५६) मा प्रकाशित गरेको कृति हो । कवित सायमीले उक्त कृति मार्फत देश, जनता जनजीविका र मानवीय हृदयका अभिव्यक्तियुक्त ५८ वटा कविताहरू प्रकाशन गरेका छन् । लामो समय साहित्य लेखनबाट अलगिएका सायमीको तीन वर्षको सक्रियताको परिणाम यो

कविता सङ्ग्रह हो । प्रकाश सायमीको 'ई सलाईका काँटीहरू' कृतिले उनलाई कवितको रूपमा प्रस्तुत गर्ने गोरेटो बनाएको छ । अहिलेको समसामयिक राजनीतिक घटनाक्रमले ल्याइरहेको मान्यताहरूको परिवर्तनलाई कवि प्रकाश सायमी शब्दमा यसरी व्यक्त गछन् ई सलाईका काँटीहरूमा देश जनता, जनजीविका र मानवीय हृदयका कोमल अभिव्यक्ति यस सङ्ग्रहमा प्रस्तुत छ । प्रकाश सायमीले एउटा कविले आफ्नो बौद्धिकता, ज्ञान तथा अनुभवको स्थानबाट जीवनमा भोगिने यावत घटनाहरूलाई जसरी जुन रूपाम ग्रहण गर्छ, त्यही कुरालाई उसले भिन्न रूपमा प्रस्तुत गर्छ भनी उक्त लेखमा व्यक्त गरेका छन् । सायमीले उक्त कृतिमा भोगिने घटना, अनुभूति उही हुन्छ तर प्रस्तुतिमा आफ्नो नित्व झल्काउन समकालीनहरू भन्दा पृथक देखिने र विषयलाई गहनता दिनकै निमित्त स्वरूपमा भिन्नता देखिने बताएका छन् ।

बहुआयाम व्यक्तित्व प्रकाश सायमी रेडियो प्रस्तोता, निर्देशक भएका कारण बोल्ल र लेख्न दुवैमा पोख्त छन् । यो क्षेत्रमा आएको पनि दशकौं बित्न लागेको छ । कति बोले कति लेखे लेखाजोखा नै छैन भन्छन् । सायमीकै शब्दमा भन्दा आफूले लेखेका केही स्मरणीय 'लेखोट' लाई तीतामीठा संस्करण उनीसँग निश्चय नै धेरै छन्, जसमध्येबाट केही मात्र प्रकाशले 'संस्करण' (२०६०) नाम दिएर प्रकाशन गरेका छन् । संस्करणमा उनले विभिन्न दैनिक पत्रपत्रिकामा प्रकाशित ४ वर्षका आफ्ना लेखलाई समावेश गरेका छन् । प्रकाश सायमीको 'संस्करण' पढी सक्दा उनको व्यक्तित्व स्वतः छर्लङ्ग हुन्छ । पुस्तकमा कुनै पनि विषयको गहनता र त्यसप्रति सायमीको अभिरूचि स्पष्ट भएको छ । नेपाली कला फाँटमा अमर अनि अग्रज श्रृष्टाहरूको सवालमा उनको कलम तीखो सावित हुन्छ । सायमीले उक्त पुस्तकमा कला साहित्यका लागि जीवन व्यतित गरेका थुप्रै स्रष्टालाई उनले समेटेका छैनन्, तर अपेक्षा गर्न लायक पक्ष छन् । निबन्ध फाँटमा अजर अष्टा शंकर लामिछानेको नाम नसुन्ने धेरै साहित्यानुरागी छन् । सायमीको उक्त कृतिमा शंकर लामिछानेको व्यक्तित्व र कृतित्वलाई घाम भैं छर्लङ्ग पार्नमा ठूलो योगदान छ । सायमीले लामिछाने ओभेल परेकै अवस्थामा लेखेर वा बोलेर किन नहोस् यो भीडमा शंकरलाई चिनाएका छन् । सायमीले शङ्करको कथालाई आफ्ना पुस्तक 'संस्करण' समेटेका छन् । सायमीले उक्त पुस्तकमा शङ्कर मात्र होइन, नेपाली आधुनिक साङ्गितिक फाँटमा स्वर सम्राट नारायण गोपाल गुरूवाचार्यको जीवन लिपिलाई सहज ढङ्गमा समेटिएको छ । सायमीको पुस्तक सरल भाषामा भन्नु पर्दा सुन्न, पढ्न छुटाउने

कला साहित्यानुरागीका लागि साँच्चैको संस्करण सावित भएको छ । विगतका कुरा समेटेर पाठकका माझ प्रस्तुत गरिएको सो निबन्ध सङ्ग्रहलाई ३८ वर्षीय प्रकाश सायमीले पिता रत्नदानस मानन्धर र माता लक्ष्मीदेवीमा समर्पित गरेका छन् । प्रकाश सायमीले संस्करण निबन्ध सङ्ग्रहमा व्यक्ति, विम्ब, सङ्गीत, संस्मरण सिनेमा र संरचना शीर्षकमा कलम उठाएका छन् ।

प्रकाश सायमीको संस्मरणात्मक निबन्ध सङ्ग्रह 'वर्षादी दिनहरू' (प.सं.२०६६, दो.सं. २०६९, मंसिर) मा प्रकाशित कृति हो । इमान्दारी, साहस र अध्ययनका कारण नेपाली साहित्यमा शंकर लामिछानेलाई नकार्न सकिदैन भन्ने दृष्टिकोण प्रकाश सायमीले राखेका छन् । सायमीले नेपाली निबन्ध लेखनमा लामिछानेको युग सदैव रहन्छ भनेका छन् । लामिछानेकै बढी चर्चा भएको उक्त वर्षादी दिनहरू निबन्ध सङ्ग्रहमा सायमीका विभिन्न १७ शीर्षकका निबन्ध समेटिएका छन् । प्रकाश सायमीको वर्षादी दिनहरू निबन्ध सङ्ग्रहको 'बम्बर्य गुरू' पहिले निबन्धबाटै विगतका स्मरणहरूलाई उधिन्न सुरु गरिएको छ । उनले बम्बैका आफ्ना सङ्घर्षपूर्ण दिनहरूलाई मनका आँखाले पर्गल्ने काम गरेका छन् । सायमीले आफ्नो निबन्ध सङ्ग्रह 'वर्षादी दिनहरू' सार्वजनिक गर्दै विभिन्न १७ शीर्षकहरूको निबन्ध अनि लामिछानेका सम्बन्धमा आफ्नो यस्तो धारणा सार्वजनिक गरेका हुन् । जनु इतिहासकोहराएका लामिछानेलाई पुनः स्थापित गर्न दियाजिलो लागेका प्रकाशले लामिछानेका सम्बन्धमा लेख्नु ठूलो कुरा होइन तर इतिहासमा नामेट हुने अवस्थामा पुगेका लामिछानेलाई जसरी साहित्यको स्थानमा पुनःस्थापित गरे यो उनको तथ्यपरक विश्लेषणले आजका साहित्यिक अन्वेषक समालोचकहरूलाई गम्भीर भएर सोच्न बाध्य बनाएको छ । नेपाली साहित्यमा शंकर लामिछानेको महत्वपूर्ण योगदान हुँदाहुँदै उनलाई छायाँमा पारिनु उनी माथिको अन्याय हो भनी सायमीले यस कृति मार्फत बताएका छन् । सायमीले लामिछाने माथिको अन्यायका विरुद्धमा आवाज उठाएका छन् । सायमी कुनै भाषा वंशमा आएर मात्र यो कार्यमा लागेको होइनन् भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । सायमीको यस दृष्टिकोणप्रति लामिछानेका अदृश्य आलोचकहरूले पनि विमति राख्ने ठाउँ छैन । सायमीले आफ्नो पुस्तकमा शङ्कर लामिछानेलाई मात्र सम्झेका छैनन् । सायमीको वर्षादी दिनहरूमा १७ वटा अरु शीर्षकका साहित्य र सङ्गीतका विभिन्न मूर्धन्य व्यक्तिहरूसँगको विभिन्न प्रसङ्गहरूलाई उनले स्मरण गरेका छन् । सायमीको यो पुस्तक

समृतिका कोषहरूलाई निबन्धका रूपमा शब्दाकृत गरिएको कृति ओ अर्थात् संस्मरणात्मक निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो । प्रकाश सायमीको निबन्ध सङ्ग्रह 'वर्षादी दिनहरू' जहाँ यो शब्द एउटा मीठो विम्बका रूपमा यहाँ प्रयुक्त भएको छ । सायमीको विगतका स्मृतिहरूलाई वर्षादी दिनहरूले जसरी निश्चुक्क रूभाइरहेको प्रतीत हुन्छ, वास्तवमा स्मृति पनि सुख प्राप्तिको एउटा महत्त्वपूर्ण स्रोत हो । दुःखद स्मृति भए पनि ती वर्तमान सुखद लाग्छन्, यदि सुखद छन् भने रोमाञ्चक हुने कुरा वर्षादी दिन मार्फत व्यक्त गरेका छन् ।

सायमीको 'गालिबको चिहान र अरु कविता' (कविता सङ्ग्रह २०६८) मा प्रकाशित कृति हो । उक्त कृतिमा सायमीका ३० वटा कविता र २२ वटा गीतहरू सङ्ग्रहित छन् । सायमीले उक्त कृतिको शीर्षकलाई एउटा प्रतीक हो भनेका छन् । यो भानुभक्त, देवकोटा, रिमाल, गोर्कीसम्म जो सुकै जो कला, जीवन र न्यायको पक्षमा उभिएका छन् ती सबैको चिहान हो, जहाँ श्रद्धाका मूल बर्सिरहन्छन् भनी सायमीले उक्त कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् । प्रकाश सायमीको गालिबको चिहान र अरु कविता शीर्षकको कृतिमा सायमीले कवि स्वयम् चिहान हो, जहाँ पुगेर कविको मृत्यु हुन्छ त्यसबाट कविता जन्मन्छ भनेका छन् । यो जगतको प्रयोजन जन्म र मृत्युमा छ भन्ने कुरा पनि सायमीले उक्त कृति मार्फत व्यक्त गरिका छन् । सायमीको यस कृतिमा उर्दू भाषाका महाकवि मिर्जा गालिबको अवसान भएको एक सया चालिस वर्ष बिति सकेको छ । गालिबका गजल र सायमी अहिले पनि गुञ्जिरहेका छन् । गालिब भारत, पाकिस्थानमा मात्र होइन विश्वमै प्रख्यात भएको कुरा सायमीले यस कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् । कवि प्रकाश सायमीको गालिबको चिहान र अरु कविताको एकपटक फेरि पाठकलाई गीत गजल र 'गालिब युग' सम्म पुऱ्याउने जमर्को गरिएको छ । गालिबको चिहान र अरु कवितामा गीत र कविता सङ्ग्रहित छन् । कवितामा ३० वर्ष अन्तर्गत ३० वटा कविता छन् भने गीतमा २२ वर्ष अन्तर्गत २२ वटा गीत छन् । सायमीका कविता र गीत पढ्दा उनी चलचित्रकर्मी, सङ्गीत अन्वेषक वा निबन्ध लेखक भन्दा पनि मूल रूपमा कवि हुन् भन्ने कुराको पुष्टि हुन्छ । भावुक अभियान नेपालले बजारमा ल्याएको यस कृतिका कविता र गीतमा कर्त इतिहासमा खोज्नु पर्ने स्वतन्त्रताप्रति सायमीको खेद छ । प्रकाश सायमी गालिबको चिहान र अरु कविता कृतिमापनि तर्न नसक्ने नदीरूपी जीवनको कथा छ । गालिबको चिहानभित्र कुनै माया पीपल भैं प्यारो छ कतै गीतको बोल भैं होस् भन्ने कामना सायमीको

छ । गीतको बोल भैं होस् भन्ने कामना सायमीको छ । सायमीको यस कृतिमा आधा आधा भिजेपछि सुक्ने जिन्दगीको बयान छ । यसमा ढोकैसम्म पुगेर पनि पाइला सँघारमै रहने को छटपटी छ । 'माया जस्तो चिज लुकाउने' सँगको भरमा गुनासो छ भनेर सायमीले उक्त कृतिमा व्यक्त गरेका छन् । प्रकाश सायमीले 'गालिबको चिहान' सिर्जनामा दार्शनिक चोट व्यक्त गरेका छन् । उनले यस कृति मार्फत सृष्टिको अन्त्यप्रति प्रश्न गरेका छन् ।

५.४ सङ्गीत क्षेत्रका संयोजनकर्ता

प्रकाश सायमी बौद्धिक तिर्खा भएका एक भावनाशील कलाकार हुन् । यौवन र अधवयको सन्धिस्थलमा उभिएर हाललाई नेपाली सङ्गीत र साहित्यको सीमित क्षेत्रमाथि कहिले विहगन कहिले विवेचनात्मक अवलोकन गर्न खोजिरहन्छन् । सायमीको नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग (२०५८) त्यही अवलोकनको एक नमुना हो ।

राम्रा र मीठा गीत सङ्गीत खोजी खोजी सुन्ने र पढ्ने गर्छन् । सायमीले नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग कृति मार्फत कुनै एक युगका स्रष्टा कलाकारको बारेमा जानकारी गराएका छन् । सायमीले (२०५८) सालमा प्रकाशित नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग नामक कृतिमा मित्रसेन र मेलवादेवीदेखि लिएर नातिकाजी, तारादेवी, नारायण गोपाल, अम्बर गुरू, अरूणा लामा आदिको उत्कर्ष काललाई मसिनो हिसाबले नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग भनेका छन् । यस पुस्तकभित्र केही महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरूसित संवाद चलिरहेको छ, संवादहरू अपूर्ण हुने हुनाले चलिरहेको छ, भन्ने शब्दावलीको प्रयोग गरेको हुँ । यस्ता अन्तर्क्रियाहरू निरन्तरता र थप चरणहरूको समभावना रहिरहने हुन्छ । सायमीको यो कृतिलाई ठोकुवा गरेर सङ्गीतको अन्तिम कृति हो भन्न मिल्दैन । सायमीले नेपाली सङ्गीतमा लागि परेका साहित्यमा लागि परेका स्रष्टाहरूको बारेमा उहाँहरूको साङ्गीतिक विचार समेटेर नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग कृति मार्फत नेपाली सङ्गीतको साधकको बारेमा ग्रन्थ तयार गर्न सक्नुहुन्छ भन्ने छनक प्रस्तुत पुस्तकले दिएको छ । नेपाली सङ्गीतको विराटतामा समेट्नु पर्ने कुरा थुप्रै छन् भन्ने ज्ञान लेखकलाई नभएको होइन आउँदा दिनमा ती पनि समेटिने विश्वास सान्दर्भिक ठहर्छ ।

साहित्य कला अनुरागी प्रकाश सायमीको 'नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग' पछिको दोस्रो कृतिका रूपमा 'नेपाली सङ्गीतको एक शतक' प्रकाशित भएको छ । उक्त कृतिमा सायमीले

नेपाली गीत सङ्गीतको (१९६५-२०६५) १०० वर्षलाई विभिन्न बेग्लाबेग्लै १९ शीर्षकहरूमा विभाजन गरी सङ्गीतको इतिहासलाई खोतलेका छन् । नेपाली गीत सङ्गीतलाई माया गर्ने हरेक व्यक्तिका लागि सायमीको 'नेपाली सङ्गीतको एक शतक' ले एउटा नयाँ नक्षत्रको उदय गराएको छ । नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृतिले गीतसङ्गीतको पृष्ठभूमिकालदेखि आधुनिक कालसम्मका गीत, गीतकार, गायक, सङ्गीतकार आदिका बारेमा मात्र नभएर अत्याधुनिक शैलीका गीतका बारेमा जानकारी दिएको छ । सायमीको नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृति समीक्षात्मक आलेखका साथ आएको छ । सायमीका विचारमा यस कृतिले आगामी अध्ययनको ढोका खोली दिएर नेपाली सङ्गीतको इतिहासलाई सम्मान प्रदान गर्छ भन्ने रहेको छ ।

परिच्छेद : छ

प्रकाश सायमीका कृतिहरूको समीक्षा

६. अनन्त यात्रा मुक्तकसङ्ग्रह कृतिको समीक्षा

६.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमी ज्ञान मानवीय चेतनाको पहिलो धर्म हो भन्ने सैद्धान्तिक पक्ष थाहा नपाउँदै पुस्तकप्रेमी भएको बताउँछन् । यस्ता सायमी नेवारी साहित्यबाट साहित्य अध्ययनको खाता खोलें भन्छन् । पहिलो समयमा अध्ययन र लेखनलाई संगसँगै लगेका उनले मुक्तकबाट २०३९ सालमै प्रकाशित कृतिका कृतिकारका दर्जा पाएका छन् । सायमीमा आफूमा निहित अजस्र ज्ञाना बावजुद अत्यन्त सरल व्यक्तित्व छ । त्यसैले उनी ज्यादा कवि हुन् भन्ने छ । सायमीको 'अनन्त यात्रा' (मुक्तकसङ्ग्रह, २०३९) सालमा प्रकाशित कृति हो । जसमा ९० वटा मुक्तकहरू डायरी आयाममा फैलिएका छन् ।

६.१.१ केन्द्रीयपक्ष

सडक कविता क्रान्ति र विद्यार्थी आन्दोलन हुँदै देशका अनेक राजनीतिक विडम्बनाहरूलाई भोग्दै उठेको सायमीको काव्यिक चेतना मानवीय संवेदनाको धरातलमा निकै माथि चुलिएको छ । सायमी कवितामा नयाँ प्रयोग रूचाउने मात्र होइनन् । जीवनका स-साना क्षणहरूलाई महत्वकासाथ उजागर गर्न चाहन्छन् । 'अनन्त यात्रा' (मुक्तकसङ्ग्रह, २०३९) मा प्रकाशित मुक्तकहरू उनको कविता यात्राको प्रारम्भकालमा लेखिएका हरफहरू हुन् । उनको 'अनन्त यात्रा' कृतिमा जहाँ शिल्पपक्ष औसतको रहेपनि, विचार, चिन्तन र अनुभूतिका तहमा उनका प्रौढ लेखनका सूत्रसमेत प्रशस्त झल्किएको पाइन्छ । सङ्कलित ९० थान मुक्तकभित्र उनले प्रेम र बाधा, राजनीति र विसंगति, प्रकृति र प्रदूषण, समाज र अन्धविश्वास जस्ता विविध विषयमा चोटिलो लेखन गरेका छन् ।

६.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीको 'अनन्त यात्रा' पकेट साइजमा प्रकाशित कृति हो । उक्त मुक्तक सङ्ग्रहले उनमा रहेको सामाजिक परिवर्तनको कामनाको जिउँदो अभिव्यक्ति दिएको पाइन्छ ।

अव त यो कृति दुर्लभप्रायः भइसकेको छ भन्दा पनि फरक परोइन । नागरिक चेतनाका सर्वकालीन संवाहक उनको 'हाहाकार' शीर्षकको यो मुक्तक हेरौं-

कतै पनि टेक्न नहुने गरी जताततै साँध लागेको छ ।

उम्किन नसकिने गरी बन्धन र बाँध लागेको छ ।

भाग्न पनि नमिल्ने समय छ ।

हामीसँग यतिबेला देशले हाम्रो काँध मागेको छ । (अनन्तयात्रा, हाकाकार पृ. ३५) ।

६.२ रे : द म्यान् अफ सिनेमा कृतिको समीक्षा

६.२.१ विषय सन्दर्भ

नेपाली चलचित्र जगतमा लामो संघर्षपछि स्थापित भएका निर्देशक प्रकाश सायमीले सर्वप्रथम सत्यजीत रे का प्रारम्भिक जीवनका बारेमा परिचय दिएका छन् । उक्त **रे:द म्यान् अफ सिनेमा** (२०४९) मा प्रकाशित कृति हो । पुस्तकमा भारतीय कलाकारहरू सावना आजमी टिनु आनन्द, ओम पुरी अमिताभ बच्चन, सइद जाफरीका रे का बारेमा व्यक्त धारणा प्रस्तुत गरिएको छ । सायमीको उक्त पुस्तक एघार भागमा विभाजित छ ।

६.२.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीले चलचित्र क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याउँनु भएका भारतीय निर्देशक सत्यजीत रे माथि एउटा पुस्तक तयार गरी नेपाली पाठकसामू प्रकाशमा ल्याएका छन् । सायमीका अनुसार विश्व चलचित्र जगतमा आफ्ना अनमोल चलचित्रहरू उपहार दिएर विश्वका उच्च कोटीका निर्देशकहरूमा सत्यजीवन रे पर्नुभएको छ । प्रकाश सायमीले स्वर्गीय निर्देशक रेका जीवनका विविध पक्षहरूलाई समेटेर उक्त पुस्तक प्रकाशन गरेका हुन् । 'रे:द म्यान् अफ सिनेमा' पुस्तकमा रेका सम्बन्धमा प्राप्त सामग्रीहरू खोजेर त्यसलाई सङ्कलन गरी प्राप्त सामग्रीहरूको संयोजन गरी निर्देशक सायमीले 'रे:द म्यान् अफ सिनेमा' अंग्रेजीमा तयार गरेको पुस्तकको नाम हो ।

प्रकाश सायमीले 'रे:द म्यान् अफ सिनेमा' नेपाली रत्नदास-प्रकाश स्वर सम्राट नारायण गोपाल र संगीत सम्राट गोपाल योञ्जनको सम्झनामा समर्पित गरी तयार गरिएको पुस्तक हो ।

उक्त पुस्तकमा संयोजक प्रकाश सायमीले विख्यात निर्देशक सत्यजीत रे ले बताउनु भएको चलचित्रहरू, ती चलचित्रका बारेमा विश्वविख्यात निर्देशकहरूको दृष्टिकोण रे का बारेमा उनका चलचित्रमा अभिनय गर्ने कलाकारहरूको विचार र उनको निर्देशनमा बनेका चलचित्रहरू सम्बन्धी सामग्रीहरूद्वारा तयार गरिएको पुस्तक हो । उक्त पुस्तकले निर्देशक रेका बारेमा जानकारी लिनेलाई प्रशस्त खुराक प्रदान गरेको छ । विश्वविख्यात निर्देशक आकिरा कुरुसावाको पाथेर पँचली हेरेपछि रेका सम्बन्धमा उनले भनेका भनाई “मेरो मस्तिष्कमा यो चलचित्र हेरेपछि जुन उत्तेजना आयो, त्यसलाई म विर्सन सक्तिन” भन्ने उदाहरणबाट सायमीले आफ्ना भनाइहरू सार्दै भनेका छन्:- सत्यजीत रे महान भारतीय हुन् जसले चलचित्र क्षेत्रमा आफ्नै वाक् पद्धति लागू गरे । (फागुन १७, ०५४ ‘सुरूचि’) ।

६.२.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीले तयार गरेको रे:द म्यान् अफ सिनेमा पुस्तकमा निर्देशक रेले पाथेर पँचली बनाउँदाका सम्बन्धमा उहाँको आफ्नै विचार पनि उक्त पुस्तकमा समावेश गरिएको छ । सायमीले सत्यजीत रेका अन्तर्वार्ताहरू समेत सँगालेको उक्त पुस्तक पाँच वर्ष लगाएर तयार गरेको बताएका छन् । सायमीले विश्वविख्यात निर्देशकको बारेमा उक्त पुस्तक तयार गरेर राम्रो कार्यको थालनी गरेका छन् । भविष्यमा पनि उनीबाट विश्वचलचित्र क्षेत्रका महान् व्यक्तित्वका विषयमा पाठकहरूले यस्तै कृति पढ्न पाउनु भनी सायमीले उक्त लेखमा भनेका छन् ।

६.३ चलचित्र : कला र प्रविधि कृतिको समीक्षा

६.३.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमीले नेपाली जिज्ञासु पाठकलाई चलचित्र: कला र प्रविधि पुस्तक लेखेर चलचित्रको बारेमा जान्ने मौका दिएका छन् । उक्त पुस्तक सायमीले (२०५०) मा प्रकाशन गरेका हुन् । सायमीले उक्त पुस्तकका माध्यमबाट चलचित्र निर्माणको विधि बताएका छन् । उक्त पुस्तक चलचित्र: कला र प्रविधिको भूमिकामा सायमीले पुस्तक लेखन र प्रकाशनको दृष्टिकोणले यो मेरो दोस्रो कृति हो भनेका छन् । चलचित्रबाट पन्छिएर सायमी साहित्य सिर्जनामा लागे पनि चलचित्रको अनुराग भने बाँकी रहेको बताउँछन् ।

६.३.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीले चलचित्र: कला र प्रविधि कृतिमा चलचित्रको इतिहास, चलचित्र निर्माणो विधि कस्तो हुनुपर्छ भन्ने बताएका छन् । उक्त कृतिमा चलचित्रको संक्षिप्त इतिहास छ । चलचित्रबारे जान्न चाहने पाठक वर्गको लागि सायमीले कला र कालको प्रस्तुति कसरी हुन्छ भन्ने बताएका छन् । नेपाली चलचित्रको विकास कहिलेदेखि भयो, कसरी अघि बढेको छ भन्ने कुरा नेपाली चलचित्रको विकासक्रमको अध्ययनबाट थाहा हुने कुरा सायमीले बताएका छन् । चलचित्रको वर्गीकरण, स्पष्टदेखि हालसम्म फिल्मको भाषा र भाव कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुरा सायमीले चलचित्र: कला र प्रविधिको अध्ययनबाट थाहा हुने कुरा बताएका छन् । सायमीले उक्त पुस्तकमा चलचित्र निर्माणमा लाग्ने खर्च (जुन, २०५० को सन्दर्भमा) सम्बन्धी जानकारी चलचित्रको निर्माणक्रमबाट थाहा हुने जनाएका छन् । क्यामाराका प्रविधिहरू, फिल्ममा ध्वनि, फिल्ममा सम्पादन, सर्वोच्च फिल्मी पुरस्कार, समकालीन नेपाली सिनेमा आदिको जानकारी प्राप्त गर्न प्रकाश सायमीले चलचित्र: कला र प्रविधिको अध्ययन गर्न जरूरी भएको बताएका छन् ।

६.३.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीले 'चलचित्र कला र प्रविधि' कृतिको अध्ययन चलचित्र शिक्षार्थीको लागि अति आवश्यक भएको बताएका छन् । सायमीले उक्त पुस्तक चलचित्र विषयका शिक्षार्थीहरूले सहर्ष स्वीकार गर्छन् भन्ने जनाएका छन् । सायमीका विचारमा अन्य विषयका अनुरागीहरूले पनि पुस्तकलाई त्यति नै महत्व दिन्छन् भन्ने रहेको छ । यस्ता कला र प्रविधिमा लागि पर्ने विद्यार्थीले सायमी सँगै साहित्य र कलाप्रति समर्पित रहनु भन्ने इच्छा राख्नु भन्ने विचार सायमीको उक्त लेखमा छ ।

६.४ ई सलाईका काँटीहरू (कवितासङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा

६.४.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमीले ई सलाईका काँटीहरू (कविता सङ्ग्रह २०५६) मा प्रकाशित गरेको कृति हो । कवि सायमीले उक्त कृति माफत देश, जनता, जनजीविका र मानवीय हृदयका अभिव्यक्तियुक्त ५८ वटा कविताहरू प्रकाशन गरेका छन् । यस अघि सायमीको अनन्त यात्रा (

मुक्तकसङ्ग्रह २०३९) कृति प्रकाशन भइसकेको छ । लामो समय साहित्य लेखनबाट अलगिएका सायमीको तिन वर्षको सक्रियताको परिणाम यो कविता सङ्ग्रह हो ।

६.४.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको 'ई सलाईका काँटीहरू' कृतिले उनलाई कविको रूपमा प्रस्तुत गर्ने गोरेटो बनाएको छ । अहिलेको समसामयिक राजनीतिक घटनाक्रमले ल्याइरहेको मान्यताहरूको परिवर्तनलाई कवि प्रकाश सायमी शब्दमा यसरी व्यक्त गर्छन् : ई सलाईका काँटीहरू मा देश, जनता, जनजीविका र मानवीय हृदयका कोमल अभिव्यक्ति यस सङ्ग्रहमा प्रस्तुत छ । प्रकाश सायमीले एउटा कविले आफ्नो बौद्धिकता, ज्ञान तथा अनुभवको स्थानबाट जीवनमा भोगिने यावत् घटनाहरूलाई जसरी जुन रूपमा ग्रहण गर्छ, त्यही कुरालाई उसले भिन्न रूपमा प्रस्तुत गर्छ भनी उक्त लेखमा व्यक्त गरेका छन् । सायमीले उक्त कृतिमा भोगिने घटना, अनुभूति उही हुन्छ तर प्रस्तुतिमा आफ्नो नित्व झल्काउन समकालीनहरूभन्दा पृथक देखिन र विषयलाई गहनता दिनकै निम्ति स्वरूपमा भिन्नता देखिने बताएका छन् । प्रकाश सायमीले ई सलाईका काँटीहरूमा समसामयिक युगकै अनुभूतिहरूलाई चित्रण गरेका छन् । सायमीले यस कृति मार्फत आज मुलुकमा बढेको महँगी, भ्रष्टचार, माओवादी हिंसा, नेताहरूमा बढेको विकृति, क्रूरता, संवेदनाको क्षय, नैतिक अवमूल्य, परिवर्तनको निरर्थकता, जनताको नियति, बालश्रमको शोषण तथा जीवनका केही सौन्दर्यलाई आफ्ना अनुभूतिमा उतारेर कविता लेखेका छन् । ई सलाईका काँटीहरू क्रान्ति स्वतन्त्रता र विध्वंसको सूत्र र व्याप्तिको कविता हो । कवि प्रकाशले यहाँ सलाईका काँटीलाई 'काठका हुन् तर विजुलीका पाठ हुन्' भनेर यसको न्यूनतम र व्यापकताको व्याख्या गरेका छन् । आगोको एउटा सानो झिल्लाले जहाँ इतिहासको निर्माण गर्न सक्तछ भने त्यही झिल्ला विनासको कारण पनि बन्छ भनी उक्त कृतिमा सायमीले बताएका छन् । प्रकाशले सलाईका काँटी भनेर प्रतीकार्थमा इतिहास र उपहासको सूत्रलाई निरपेक्ष भएर संकेत गरेका छन् । 'मलाई कविता लेख्दा ठूलूला ग्रन्थ, शब्दकोशका पानाहरूको साथ चाहिँदैन' भन्ने कवि सायमीका कविताहरू सरल सुस्पष्ट र समसामयिक परिस्थितिमा आधारित छन् । हाम्रो मनोवृत्ति आशावादी बन्दै छ जुन कुरा सायमीले यसरी व्यक्त गरेका छन् -

थाहा छैन

फूलहरू कसरी

आज नानीहरूको हातमा

बम भएर

“आतंक पर्खिरहेका छन्” (अर्धसत्य पृ. ३३)

आतङ्क पर्खेर बसेका फूलहरू जस्तै जुलुसमा हराएको आफ्नो प्रियजनको स्वर जस्तै अर्थ सत्य लाग्छ । हाम्रो सडक फुटपाथ र उस्तै विकृति बाच्छ्याल भएको बेलामा कविले आफ्ना शब्द तन्तुहरूले त्यो सारा यथार्थलाई जेलेर एउटै निचोडमा ल्याउने प्रयास गर्नु भएको छ ।

६.४.१.२ निष्कर्ष

ई सलाईका काँटीहरू कृति मार्फत कवि सायमीले केही कवितामा अहिलेको वर्तमान समयलाई यसका चिरपरिचित घटनाहरू सहित व्यक्त गरेका छन् । हामी जसरी कुनै घटनालाई बेहोछौं वा भोग्छौं त्यसलाई विना कुनै अलङ्कार प्रस्तुत गरेका छन । सायमीका कतिपय कविताले जीवनको सुन्दरता, परिकल्पनाको संसार र शाश्वत पक्षलाई जोड दिएका छन् । प्रकाश सायमीको कविताका शब्द र शैलीमा सरलता भएपनि उनको शीर्षक छनोटमा भने केही प्रयोगशीलता देखाएका छन् । सायमीले उक्त कविताको अन्त्यमा शीर्षक राखेर केही पृथकता देखाउन खोजेका छन् । सायमीका यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताहरू सरल, सुस्पष्ट र समसामयिक भएको स्पष्ट हुन्छ ।

६.५ फिल्म निर्माण र निर्देशन कृतिको समीक्षा

६.५.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमी चलचित्रको सुटिङ चहार्दा चहार्दै निर्देशक बनेको बताउँछन । सायमीलाई चलचित्र, कलाकार एवम् निर्देशकका रूपमा चिनिन्छ । सायमी आफ्नै आग्रह र कोणबाट केही चलचित्रको निर्देशन गरेर चर्चामा आएको बताउँछन् । सुरूमा कविता र गीत लेख्ने पछि चलचित्र क्षेत्रमा स्थापित भएको बताउँछन् । सिनेमालाई पनि साहित्यकै एउटा विधा मानेर त्यसमा आफ्नो आग्रह र कोणलाई स्थापित गरेको दावी गर्ने सायमीले फिल्म निर्माण र निर्देशन (२०५७) मा प्रकाशन गरेका हुन् ।

६.५.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको 'फिल्म निर्माण र निर्देशन' कृति अहिले उपलब्ध छैन । उक्त कृतिको समीक्षाको बारेमा शोधनायकबाट जे जति जानकारी प्राप्त हुन्छ त्यही आधारमा यस कृतिको समीक्षा गरिएको छ । सायमीका अनुसार फिल्म निर्माण र निर्देशन भन्ने कृतिभित्र फिल्म निर्माण गर्दा कति खर्च लाग्छ, निर्देशकले कस्तो प्रवृत्ति अपनाउनुपर्छ भन्ने कुरा प्रस्तुत छ । सायमीकै अनुसार उक्त कृति दुई खण्डमा विभाजित छ । उक्त कृतिमा फिल्म निर्माण गर्ने र निर्देशन गर्ने व्यक्तिले कस्तो चुनौति भोग्नुपर्छ, कति खर्च लाग्छ, निर्देशकले कस्तो आलोचना खेप्नुपर्छ, कस्ता कस्ता चुनौति पार गर्दै फिल्म निर्माण निर्देशन गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको पुष्टि छ । प्रकाशको फिल्म निर्माण र निर्देशन कृतिको दोस्रो खण्डमा विश्वका उत्कृष्ट ५० सिनेमाको चर्चा गरिएको छ ।

६.५.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीको 'फिल्म निर्माण र निर्देशन' कृति दुई भागमा विभाजित छ । उनले उक्त कृतिमा फिल्म निर्माण र निर्देशनमा लाग्ने खर्च, फिल्म निर्माता र निर्देशकले खेप्नुपर्ने चुनौति आदिको बारेमा जानकारी गराएका छन् ।

६.६ नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग

६.६.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमी बौद्धिक तिर्खा भएइका एक भावनाशील कलाकार हुन् । यौवन र अधवयको सन्धिस्थलमा उभिएर हाललाई नेपाली संगीत र साहित्यको समिति क्षेत्रमाथि कहिले विहंगन कहिले विवेचनात्मक अवलोकन गर्न खोजिरहन्छन् । सायमीको नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग (२०५८) त्यही अवलोकनको एक नमुना हो ।

६.६.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीले नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग कृति मार्फत कुनै एक युगका श्रष्टा कलाकारको बारेमा जानकारी गराएका छन् । प्रकाश सायमीले (२०५८) सालमा प्रकाशित नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग नामक कृतिमा मित्रसेन र मेलावदेखि लिएर नातिकाजी, तारादेवी,

नारायण गोपाल, अम्बर गुरूड, अरूणा लामा आदिको उत्कर्ष काललाई मसिनो हिसावले नेपाली संगीतको स्वर्णिम युग भनेका छन् । यस पुस्तकभित्र केही महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूसित संवाद चलिरहेको छ संवादहरू अपूर्ण हुने हुनाले चलिरहेको छ भन्ने शब्दावलीको प्रयोग गरेकी हुँ । यस्ता अन्तर्क्रियाहरूमा निरन्तरता र थप चरणहरूको सम्भावना रहिरहने हुन्छ । प्रकाश सायमीको यो कृतिलाई ठोकुवा गरेर संगीतको अन्तिम कृति हो भन्न मिल्दैन । सापेक्षतः प्रकाशमा काल्पनिक र वैचारिक उर्वरता छ , मुड आयो भने अरू घडीहरूमा त्यसै विषयमा तिनिहरूसित, अरूहरूसित पुनः संवादमा उत्रन सक्ने कुरा सायमीले स्वर्णिम युग कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् । यासमीको विचारमा नेपाली संगीतको सुस्पष्ट इतिहास नभएको बेला एउटा धारा बनाउन सकिन्छ, जसबाट नेपाली संगीतको परिचय गराउन सजिलो हुन्छ भन्ने धारणा उक्त कृतिमा प्रस्तुत छ । नेपाली संगीत साहित्यमा (२०५८) सम्म कुनै इतिहास नभएको कारण नेपाली संगीत, साहित्य, नेपाली संगीत समाजप्रति समर्पित श्रष्टाहरूको र मेरो उद्बोधन भन्छन् ।

६.६.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीले नेपाली सङ्गीतमा लागिपरेका, साहित्यमा लागिपरेका श्रष्टाहरूको बारेमा उहाँहरूको सांगीतिक विचार समेटेर, नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग कृति मार्फत नेपाली सङ्गीतको साधकको बारेमा ग्रन्थ तयार गर्न सक्नुहुन्छ भन्ने छनक प्रस्तुत पुस्तकले दिएको छ । नेपाली सङ्गीतको विराटतामा समेटनुपर्ने कुरा थुप्रै छन्, भन्ने ज्ञान लेखकलाई नभएको होइन आउँदा दिनमा ती पनि समेटिने विश्वास लिनु सान्दर्भिक ठहर्छ ।

६.४ संस्करण (निबन्ध सङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा

६.७.१ विषय सन्दर्भ

बहुआयाम व्यक्तित्व प्रकाश सायमी रेडियो प्रस्तोता, निर्देशक भएका कारण बोल्न र लेख्न दुवैमा पोख्त छन् । यो क्षेत्रमा आएको पनि दशकौं वित्त लागेको छ । कति वालें कति लेखें लेखाजोखा छैन भन्छन् । सायमीकै शब्दमा भन्दा आफूले लेखेका केही स्मरणीय 'लेखोट' लाई तीतामीठा संस्करण उनीसँग निश्चय नै धेरै छन्, जसमध्येबाट केही मात्र प्रकाशले

‘संस्करण’ (२०६०) नाम दिएर प्रकाशन गरेका छन् । संस्करणमा उनले विभिन्न दैनिक पत्रपत्रिकामा प्रकाशित ४ वर्षका आफ्ना लेखलाई समावेश गरेका छन् ।

६.७.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको ‘संस्करण’ पढिसक्दा उनको व्यक्तित्व स्वतः छर्लङ्ग हुन्छ । पुस्तकमा कुनै पनि विषयको गहनता र त्यसप्रति सायमीको अभिरूचि स्पष्ट भएको छ । नेपाली कला फाँटमा अमर अनि अग्रज श्रष्टाहरूको सवालमा उनको कलम तीखो व्यङ्ग्य सावित हुन्छ । सायमीले उक्त पुस्तकमा कला साहित्यका लागि जीवन व्यतीत गरेका थुप्रै श्रष्टालाई उनले समेटेका छैनन्, तर अपेक्षा गर्न लायक पक्ष छन् । निबन्ध फाटका अजर श्रष्टा शंकर लामिछानेको नाम नुसन्ने धेरै साहित्यानुरागी छन् । सायमीको उक्त कृतिमा शङ्कर लामिछानेको व्यक्तित्व र कृतित्वलाई घामभैँ छर्लङ्ग पार्नमा ठूलो योगदान छ । सायमीले लामिछाने ओभेल परेकै अवस्थामा लेखेर वा बोलेर किन नहोस् यो भीडमा शंकरलाई चिनाएका छन् । सायमीले शङ्करको कथालाई आफ्नो पुस्तक ‘संस्करण’मा समेटेका छन् । सायमीले उक्त पुस्तकमा शङ्कर मात्र होइन, नेपाली आधुनिक साङ्गीतिक फाँटका स्वरसम्राट नारायण गोपाल गुरूवाचार्यको जीवन लिपिलाई सहज ढंगमा समेटिएको छ । सायमीको पुस्तक सरल भाषामा भन्नुपर्दा सुन्न पढ्न छुटाउने कला साहित्यानुरागीका लागि साँच्चैको संस्करण सावित भएको छ । विगतका कुरा समेटेर पाठकमाभ्र प्रस्तुत गरिएको सो निबन्ध सङ्ग्रहलाई ३८ वर्गीय प्रकाशले पिता रत्नदास मानन्धर र माता लक्ष्मी देवीमा समर्पित गरेका छन् ।

६.७.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीले संस्करण निबन्ध सङ्ग्रहमा व्यक्ति, बिम्ब, संगीत, संस्मरण, सिनेमा र संरचना शीर्षकमा कलम उठाएका छन् । पुस्तकभित्र निबन्ध शिरोमणि शङ्कर लामिछाने, स्वरसम्राट नारायणगोपाल गुरूवाचार्य, स्वरकिनारी तारादेवी श्रेष्ठ, गुरू र बर्षादी दिनहरू, दार्जिलिङ सूर्यास्तदेखि शीर्षक लगायतका निबन्ध सङ्ग्रहमा चारवर्षभित्रका विभिन्न दैनिक पत्रपत्रिकामा प्रकाशित आफ्ना सामग्रीलाई समेटेका छन् ।

६.८ बर्षादी दिनहरू (निबन्ध सङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा

६.८.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमीको संस्मरणात्मक निबन्ध सङ्ग्रह **बर्षादी दिनहरू** (प.सं. २०६६, दो.सं. २०६९ मंसिर) मा प्रकाशित कृति हो । इमानदारी साहस र अध्ययनका कारण नेपाली साहित्यमा शङ्कर लामिछानेलाई नकार्न सकिँदैन भन्ने दृष्टिकोण सायमीले राखेका छन् । सायमीले नेपाली निबन्ध लेखनमा लामिछानेको युग सदैव रहन्छ भनेका छन् । लामिछानेकै पढी चर्चा भएको उक्त **बर्षादी दिनहरू** निबन्ध सङ्ग्रहमा सायमिका विभिन्न १७ शीर्षकका निबन्ध समेटिएका छन् ।

६.८.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको **‘बर्षादी दिनहरू’** निबन्ध सङ्ग्रहको **‘बम्बई गुरू’** पहिलो निबन्धबाटै विगतका स्मरणहरूलाई उधिन्न सुरू गरिएको छ । उनले बम्बईका आफ्ना संघर्षपूर्ण दिनहरूलाई मनका आँखाले पर्गेल्ने काम गरेका छन् । सायमीले आफ्नो निबन्ध सङ्ग्रह **‘बर्षादी दिनहरू’** सार्वजनिक गर्दै विभिन्न १७ शीर्षकहरूका निबन्ध अनि लामिछानेका सम्बन्धमा आफ्नो यस्तो धारणा सार्वजनिक गरेका हुन् जुन इतिहासको गर्तमा हराएका लामिछानेलाई पुनः स्थापित गर्न दियाजिलो लागेका प्रकाशले लामिछानेका सम्बन्धमा लेख्नु ठूलो कुरा होइन तर इतिहासमा नामेट हुने अवस्थामा पुगेका लामिछानेलाई जसरी साहित्यको स्थानमा पुनः स्थापित गरे यो उनको तथ्यपरक विश्लेषणले आजका साहित्यिक अन्वेषक समालोचकहरूलाई गम्भीर भएर सोच्न बाध्य बनाएको छ । नेपाली साहित्यमा शङ्कर लामिछानेको महत्वपूर्ण योगदान हुँदाहुँदै उनलाई छायामा पारिनु उनीमाथिको अन्याय हो भनी सायमीले यस कृति माफत बताएका छन् । सायमीले लामिछानेमाथिको अन्यायका विरुद्धमा आवाज उठाएका छन् । सायमी कुनै भाषावंशमा आएर मात्र यो कार्यमा लागेका होइनन् भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । सायमीको यस दृष्टिकोणप्रति लामिछानेका अदृश्य आलोचकहरूले पनि विमति राख्ने ठाउँ छैन । सायमीले आफ्नो पुस्तकमा शङ्कर लामिछानेलाई मात्र सम्झेका छैनन् । सायमीको **बर्षादी दिनहरू**मा १७ वटा अरू शीर्षकका साहित्य र संगीतका विभिन्न मूर्धन्य व्यक्तिहरूसँगको विभिन्न प्रसङ्गहरूलाई

उनले स्मरण गरेका छन् । सायमीको यो पुस्तक स्मृतिका डोबहरूलाई निबन्धका रूपमा शब्दाकृत गरिएको कृति हो, अर्थात् संस्मरणात्मक निबन्धहरूको संगालो हो ।

६.८.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीको निबन्ध सङ्ग्रह 'बर्षादी दिनहरू' जहाँ यो शब्द एउटा मीठो विम्बका रूपमा यहाँ प्रयुक्त भएको छ । सायमीले विगतका स्मृतिहरूलाई बर्षादी दिनहरूले जसरी निधुक्क रूभाइरहेको प्रतीत् हुन्छ, वास्तवमा स्मृति पनि सुख प्राप्तिको एउटा महत्वपूर्ण स्रोत हो । दुःखद स्मृति भएपनि ती वर्तमान सुखद लाग्छन्, यदी सुखद छन् भने रोमाञ्चक हुने कुरा वर्षादी दिन मार्फत व्यक्त गरेका छन् ।

६.९ नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृतिको समीक्षा

६.९.१ विषय सन्दर्भ

साहित्य कला अनुरागी प्रकाश सायमीको 'नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग' पछिको दोस्रो कृतिका रूपमा नेपाली सङ्गीतको एक शतक प्रकाशित भएको छ । उक्त कृतिमा सायमीले नेपाली गीत-सङ्गीतको (१९६५-२०६५) १०० वर्षलाई विभिन्न बेग्लाबेग्लै १९ शीर्षकहरूमा विभाजन गरी सङ्गीतको इतिहासलाई खोतलेका छन् ।

६.९.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको 'नेपाली सङ्गीतको एक शतक' कृतिले लोप भएर जाने क्रममा रहेको नेपाली सङ्गीतको १०० वर्षलाई आफूभित्र समाहित गरेको छ । सायमीका विचारमा गीत-सङ्गीत मानवीय कर्मको निरन्तरताका लागि एउटा त्यस्तो सारथी हो, जसले दुःख होस् वा सुख हरेक पलमा जानीनजानीकमै मानिसलाई आत्मीयताको पहरा, दिएर हिडाइरहेको हुन्छ । गीत सङ्गीतले एउटा सिङ्गो युग बोकेको हुन्छ । सङ्गीतमा मानवीय पीडा र खुसीको भावना व्यक्त गरेको हुन्छ । देश, काल परिस्थिति अनुकुलको गीत सङ्गीतको निर्माण भएको हुन्छ । नेपाली गीत सङ्गीतले यस्तै विभिन्नताले अँगालेर आफ्नो साङ्गीतिक इतिहासको एक शतकलाई पार गरिसकेको हुन्छ । विचारमा नेपाली गीत सङ्गीत आजको सुगम सङ्गीतको उत्कर्षमा आइपुग्दा कला र गलाका पारखीहरूको एक युगलाई इतिहास बनाएर अधि बढेको सत्यतथ्य प्रस्तुत कृतिले बोलेको छ । प्रकाश सायमी हरेक विधाको इतिहास नयाँ पिँढीहरूका

लागि सम्पूर्ण पथप्रदर्शक हुने कुरा यस कृति मार्फत् बताउँछन् । इतिहासविनाको वर्तमान अपुरो र अधुरो हुन्छ भन्ने सायमीले पाठक समक्ष नेपाली सङ्गीतको एक शतकलाई सततः मात्र बनाइदिएका छैनन्, उभ्याइदिएका पनि छन् । समयको कुनै प्रहरमा स्रोताले सुनेका तर विस्मृतिको गर्भमा भण्डै विलाउन पुगेका मास्टर रत्नदास, प्रकाश, उर्मिलादेवी, रानुदेवी जस्ता गायक गायिकाहरूको स्मृति फेरी नेपाली सामु पाठकीय रूपमै भएपनि ताजा भएको छ । नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृतिको माध्यमबाट नेपाली गीत सङ्गीतको प्रारम्भ र विकासका हरेक खुड्किलाहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । रेडियो नेपालको स्थापनासँगै नेपाली आधुनिक गीतले आफ्नो गीत अगाडि बढायो । रेडियो नेपालका प्रथम गायक हरिप्रसाद रिमाल र उनका समकक्षी धर्मराज थापा, बटुकृष्ण ज्वाला, प्रेमध्वज प्रधान, तारादेवी, फत्यमान जस्ता गायक गायिकादेखि लिएर स्वरसम्राट नारायण गोपालसम्म फैलिएको छ । पचास साठीको दशकका शैलश सिंह, रामभक्त जोजिजु, अन्जुपन्तसम्म आइपुग्दा नेपाली गीत लेखन, गायन र सङ्गीतको निरन्तरताको संकेत यस पुस्तकमा प्रस्तुत भएको छ ।

६.९.१.२ निष्कर्ष

नेपाली गीत सङ्गीतलाई माया गर्ने हरेक व्यक्तिका लागि सायमीको 'नेपाली सङ्गीतको एक शतक'ले एउटा नयाँ नक्षत्रको उदय गराएको छ । नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृतिले गीतसङ्गीतको पृष्ठभूमिकालदेखि आधुनिक कालसम्मका गीत, गीतकार, गायक, सङ्गीतकार आदिका बारेमा मात्र नभएर अहिलेका अत्याधुनिक शैलीका गीतका बारेमा जानकारी दिएको छ । सायमीको नेपाली सङ्गीतको एक शतक कृति समीक्षात्मक आलेखका साथ आएको छ । सायमीका विचारमा यस कृतिले आगामी अध्ययनको ढोका खोल्निएर नेपाली सङ्गीतको इतिहासलाई सम्मान प्रदान गर्छ भन्ने रहेको छ ।

६.१० गालिबको चिहान र अरू कविता (कवितासङ्ग्रह) कृतिको समीक्षा

६.१०.१ विषय सन्दर्भ

प्रकाश सायमीको 'गालिबको चिहान र अरू कविता' (कविता सङ्ग्रह २०६८) मा प्रकाशित कृति हो । उक्त कृतिमा सायमीका ३० वटा कविता र २२ वटा गीतहरू सङ्ग्रहित छन् । सायमीले उक्त कृतिको शीर्षकलाई एउटा प्रतीक हो भनेका छन् । यो भानुभक्त देवकोटा,

रिमाल, गोर्कीसम्म जोसुकै जो कला, जीवन र न्यायको पक्षमा उभिएका छन्, ती सबैको चिहान हो, जहाँ श्रद्धाका फूल वसिरहन्छन् भनी सायमीले उक्त कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् ।

६.१०.१.१ केन्द्रीयपक्ष

प्रकाश सायमीको 'गालिबको चिहान र अरू कविता' शीर्षकको कृतिमा सायमले कवि स्वयम् चिहान हो, जहाँ पुगेर कविको मृत्यु हुन्छ, त्यहीँबाट कविता जन्मन्छ भनेका छन् । यो जगतको प्रयोजन जन्म र मृत्युमा छ भन्ने कुरा पनि सायमीले उक्त कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् । सायमीको यस कृतिमा उर्दू भाषाका महाकवि मिर्जा गालिबको अवसान भएको एकसय चालिस वर्ष वितिसकेको छ । गालिबका गजल र सायमी अहिले पनि गुञ्जिरहेकै छन् । गालिब भारत पाकिस्थानमा मात्र होइन विश्वमै प्रख्यात भएको कुरा सायमीले यस कृति मार्फत व्यक्त गरेका छन् । कवि प्रकाश सायमीको गालिबको चिहान र अरू कविताले एकपटक फेरी पाठकलाई गीत गजल र 'गालिब युग'सम्म पुऱ्याउने जमर्को गरेको छ । गालिबको चिहान र अरू कवितामा गीत र कविता सङ्ग्रहित छन् । 'कवितामा ३० वर्ष अन्तर्गत ३० वटा कविता छन् भने 'गीतमा २२ वर्ष अन्तर्गत २२ वटा गीत छन् । सायमीका कविता र गीत पढ्दा उनी चलचित्रकर्मी, संगीत अन्वेषक वा निबन्ध लेखक भन्दा पनि मूल रूपमा कवि हुन् भन्ने कुराको पुष्टि हुन्छ । भावक अभियान नेपालले बजारमा ल्याएको यस कृतिका कविता र गीतमा कतै इतिहासमा खोज्नुपर्ने स्वतन्त्रताप्रति सायमीको खेद छ ।

६.१०.१.२ निष्कर्ष

प्रकाश सायमीको 'गालिबको चिहान र अरू कविता' कृतिमा जानेर पनि तर्न नसक्ने नदीरूपी जीवनको कथा छ । गालिबको चिहानभिन्न कतै माया पीपलभै प्यारो छ कतै गीतको बोलभै होस् भन्ने कामना सायमीको छ । सायमीको यस कृतिमा आधा-आधा भिजेपछि सुक्ने जिन्दगीको बयान छ । यसमा 'ढोकैसम्म पुगेर पनि पाइला सँघारमै रहनु'को छटपटी छ । 'मायाजस्तो चिज लुकाउने' सँगको भरमा गुनासो छ भनेर सायमीले उक्त कृतिमा व्यक्त गरेका छन् । प्रकाश सायमीले 'गालिबको चिहान' सिर्जनामा दार्शनिक चेत व्यक्त गरेका छन् । उनले यस कृति मार्फत सृष्टिको अन्त्यप्रति प्रश्न गरेका छन् ।

परिच्छेद : सात

उपसंहार

७.१ शोध निष्कर्ष

वि.सं. २०२१ मा काठमाडौँस्थित मरूहिटी भन्ने ठाउँमा प्रकाश सायमीको जन्म भएको हो । पिता रत्नदास मानन्धर र माता लक्ष्मी मानन्धरका माहिलो छोरा प्रकाश सायमीले आफ्नो बाल्यकाल काठमाडौँमै बिताए र अहिले पनि काठमाडौँमै बस्छन् । प्रकाश सायमीले प्रारम्भिक शिक्षा नखु जेलबाट आर्जन गरे । २०३८ सालमा एस्.एल.सी. उत्तीर्ण गरे त्यस्तै गरेर उनले स्नातकसम्मको अध्ययन गरे ।

प्रकाश सायमी मानन्धर परिवारमा जन्मेका हुन् । उनका एक दाजु, एक भाइ र एक बहिनी छन् । उनका बाबुको पेशा व्यापार थियो । प्रकाश सायमीको विवाह २६ वर्षको उमेरमा वि.सं. २०४६ मा अञ्जली सुब्बासँग भयो । उनका सन्तान छैनन् । सामान्य पुख्र्यौली सम्पत्ति भएका र हाल भैसेपाटी गोधुलीसंसारमा आफ्नै घर भएका सायमी आर्थिक रूपमा सम्पन्न देखिन्छन् र उनको आमदानीको मुख्य स्रोत रेडियो सञ्चालक, निर्देशन र लेखन कार्य नै हो ।

कविता सुनेर कवि बन्ने, नाटक हेरेर नाट्यकर्मी बन्ने चलचित्रको सुटिङ स्पष्ट चहार्दा चहार्दै निर्देशक बन्ने र सानोतिनो उद्घोषण गर्दागर्दै लोकप्रिय प्रस्तोता बन्ने सौभाग्य प्रकाश सायमीले पाएका छन् । १७ वर्षको कलिलै उमेरदेखि लेखन कार्यमा लागेका सायमीले २०३९ सालमा मुक्तक सङ्ग्रह प्रकाशनमा ल्याए । साहित्यिक गतिविधिका अतिरिक्त उनी शिक्षण र प्राज्ञिक संघ संस्थामा पनि त्यत्तिकै संलग्न रहेको देखिन्छ । नाटक लेखनबाट साहित्य-यात्रा प्रारम्भ गरेका सायमी कविता लगायत निबन्ध र कथा जस्ता सिर्जनात्मक विधामा कलम चलाउनुका साथसाथै रङ्गकर्मी, चलचित्र निर्देशक, रेडियो प्रस्तोता, संगीत समीक्षक, सम्पादक, अनुसन्धान जस्ता थुप्रै विधासँग सम्बद्ध रहेका छन् । उनको महत्वपूर्ण विशेषता के देखिन्छ भने जुन-जुन विधामा उनले कलम चलाएका छन् ती सबै क्षेत्रमा त्यत्तिकै सफलता पनि हात पारेका छन् । यति हुँदाहुँदै पनि उनको सर्वाधिक सफलताको क्षेत्र कविता हो । यसको मतलब यो होइन कि अन्य विधामा उनको योगदान महत्वपूर्ण छैन ।

मिलनसार स्भाव र अध्ययन अध्यापन तथा साहित्य संगीतको सेवामै अभिरूचि भएका प्रकाश सायमी पेशाको दृष्टिले केही समय शिक्षक अनि हालसम्म पनि रेडियो प्रस्तोता नै हुन् । उनले करिब १० वर्ष इन्स्टिच्युटमा शैक्षिक कार्यमा बिताएका छन् भने पेन नेपाल, गंकी वसुन्धरा प्रतिष्ठानलगायतका संघसंस्थाहरूसँग आबद्ध छन् । साहित्य सङ्गीत सम्बन्धी कार्यक्रमकै सिलसिलामा उनले स्वदेशका विभिन्न ठाउँका अतिरिक्त विदेशका भारत, बंगलादेश थाइल्याण्ड, पाकिस्थान, तिब्बत जस्ता थुप्रै राष्ट्रहरूको भ्रमण गरेका छन् । नेपाली साहित्य सङ्गीतको बहुविधामा कलम चलाउने बहुप्रतिभाशाली प्रकाश सायमीलाई उनले नेपाली साहित्य सङ्गीतको समुन्नतीमा पुऱ्याएको योगदानका खातिर सहीद सप्ताह अन्तर्गत कविता प्रतियोगितामा प्रथम पुरस्कार, सर्वश्रेष्ठ नाटककारका रूपमा प्रज्ञाप्रतिष्ठानबाट पुरस्कृत, सर्वश्रेष्ठ चलचित्र निर्देशकको रूपमा न्याशनल भिजनद्वारा पुरस्कृत, २०५३ देखि पुरस्कार बहिष्कार समेत गरेका छन् ।

साहित्य सङ्गीतको धेरैजसो विधामा कार्य गरेका प्रकाश सायमी बहुप्रतिभा सम्पन्न व्यक्ति हुन् । मझौला कद, गहुँगोरो वर्ण, हाँसे खुलेको मुहार भएका उनी शारीरिक रूपले निरोगी र तन्दुरूस्त छन् भने बौद्धिक हिसाबले पनि भद्र र विद्वान् छन् । उनको व्यक्तित्व साहित्यकार, चलचित्र, रेडियो प्रस्तोता, सङ्गीत समीक्षक, सम्पादक अनुसन्धाता आदिको रूपमा रहेको छ । यसरी विभिन्न व्यक्तित्व भएका प्रकाश सायमीले विभिन्न पुस्तकाकार कृतिहरूको लेखन र सम्पादन, फुटकर लेख रचना, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा आयोजित थुप्रै कार्यशाला गोष्ठीहरूमा सक्रिय सहभागीता जनाएर कार्यशाला, गोष्ठीपत्रको प्रस्तुति, साहित्य सङ्गीतसँग सम्बन्धित सभा सम्मेलन तथा गोष्ठीहरूको आयोजना जस्ता महत्वपूर्ण कार्य गरी सिङ्गे नेपाली वाङ्मयकै विकासमा उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गरेको देखिन्छ ।

प्रकाश सायमीलाई साहित्य सङ्गीतका ज्ञाता मानिन्छ । उनका साहित्यिक आयाम प्राय सबै विधा (कविता, नाटक, कथा र निबन्ध) मा फैलिएको छ । प्रकाश सायमी आफ्ना साहित्यिक आयामहरूमा जीवन भन्दा बाहिर र मान्छेभन्दा बाहिर गएर साहित्य लेख्न नसकिने बताउँछन् । उनका साहित्य सङ्गीतका आयामहरूमा रेडियो प्रस्तोता र चलचित्र निर्देशन पनि छन् । सायमीका साहित्य सङ्गीतका आयामहरू लघु कथा वा लघु रूपदेखि लिएर १०० वर्षको समयावधि समेटिएको संगीतको लेख रचना पनि पाइन्छ । नाटक लेखनबाट साहित्यमा लागेका

सायमीका विभिन्न सानादेखि ठूला आयामसम्मका कृतिहरू प्रकाशित छन् । व्यक्तिगत र राजनैतिक स्वार्थको सीमित दायराबाट माथि उठेर समग्र राष्ट्रको विकास र विश्वबन्धुत्वको भावनाले ओतप्रोत उनको सामाजिक सांस्कृतिक जीवनबाट प्राप्त प्रभाव, साहित्यिक अभिरूचिबाट प्राप्त नैसर्गिक प्रतिभा, गहन अध्ययन र सुचारू लेखनबाटै साहित्य सङ्गीत व्यक्तित्वको निर्माण भएको देखिन्छ ।

प्रकाश सायमीको साहित्य यात्रा मुक्तक सङ्ग्रह 'अनन्त यात्रा' (२०३९) बाट भएको हो । थालनीदेखि उनी कहिले निरन्तर त कहिले अन्य कार्यमा पनि लाग्छन् । उनको साहित्य सिर्जना अन्तर्गत कविता, निबन्ध, कथा, नाटक, अनुसन्धान जस्ता विधामा आफूलाई क्रियाशील बनाउँदै आएको पाइन्छ ।

प्रकाश सायमीले सबैभन्दा पहिले कलम चलाएको विधा कविता साहित्य हो । नाटक पहिला लेखेपनि प्रकाशित पुस्तकाकार कृति चाहि कविताबाट नै हो । कविताबाट लेखनारम्भ गरेका उनले कविताका, अतिरिक्त निबन्ध, कथा, र नाटक समेत लेखेका छन् । उनको कवितामा भावको सहज र सरल अभिव्यक्ति छ । प्रायः भ्याउरे लोक छन्दमा रचिएका उनका कवितामा प्रेम, करुणा र हार्दिकता पाइन्छ । त्यस्तै उनका निबन्धहरूका भाषाशैली र प्रस्तुतिको दृष्टिले सहज र सरल भएर पनि बौद्धिक खालका छन् । उनका केही निबन्धहरू यात्रासँगै सम्बन्धित छन् । उनको निबन्धको विषयवस्तु भाषा साहित्यकै परिधिभित्र केन्द्रित रहेको पाइन्छ । एउटा नाटक जुन 'बन्धित आकाश' सायमीले प्रदर्शन पनि गरे । कथा सुरूमा नेवारीमा लेखेको बताउँछन् तर पुस्तकाकार कृति भने कथाका छैनन् ।

कवि प्रकाश सायमीले सर्वाधिक कलम चलाएको र सफलता समेत प्राप्त गरेको विधा कविता हो । उनका मुक्तक सङ्ग्रह 'अनन्त यात्रा' (२०३९), 'ई सलाईका काँटीहरू' (२०५६ कविता सङ्ग्रह), 'गालिबको चिहान र अरू कविता' (२०६८, कविता सङ्ग्रह) आदि प्रकाशित छन् । त्यस्तै निबन्धमा 'बर्षादी दिनहरू' (निबन्ध सङ्ग्रह प.सं. २०६६, दो.सं. २०६९) रहेको छ । **चलचित्र : कला र प्रविधि** मार्फत चलचित्रको इतिहास, काल, विकासक्रम चलचित्रको निर्माणक्रम, क्यामाराका प्रविधिहरू, फिल्ममा ध्वनि व्यक्त गरिएको छ ।

फिल्म निर्माण र निर्देशन मार्फत फिल्म निर्माणमा केकति खर्च लाग्छ, निर्देशकले कस्तो प्रविधि अपनाउनुपर्छ भन्ने कुरा व्यक्त भएको छ । नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग माफर्त मित्रसेन र मेलवादेखि नातिकाजी, तारादेवी, नारायणगोपाल, अरूणा लामा आदिको उत्कर्ष काललाई स्वर्णिम युगका रूपमा व्यक्त गरेका छन् । नेपाली सङ्गीतको एक शतक मार्फत १०० वर्षका सङ्गीतकारहरूलाई समेटेका छन् ।

निचोडमा भन्दा साहित्य, सङ्गीत अनुसन्धान जस्ता विविध विधामा कलम चलाएर करिब तिन दशक समय नेपाली साहित्य सङ्गीतको समुन्नतिका लागि खर्चिएका प्रकाश सायमी यस क्षेत्रका दीर्घ साहित्य, सङ्गीतसेवी हुन् । द्रष्टा र श्रष्टा दुवै प्रतिभालेयुक्त उनले थुप्रै पुस्तकाकार कृतिहरू, फुटकर लेख-रचना र गोष्ठीहरूले उनलाई नेपाली साहित्य सङ्गीतका अथक साधकका रूपमा उभ्याइएका छन् । उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वले उनलाई एक सशक्त बहुमुखी प्रतिभा, आदर्श छवि, प्रेरणाका स्रोत विभिन्न संघ-संस्थाका वरिष्ठ प्राज्ञको रूपमा स्थापित गरेको देखिन्छ । प्रकाश सायमीको साहित्य सङ्गीत-साधना नेपाली साहित्य सङ्गीतको इतिहासमा अत्यन्त महत्वपूर्ण र उपलब्धिपूर्ण रहेको छ । उनकै अथक मिहिनेत, समर्पण र सेवाले सिँचित नेपाली साहित्य सङ्गीतको लागि अविष्मरणीय छ ।

परिशिष्ट

शोध नायक प्रकाश सायमीसँग वि.सं.२०६९ साल फागुन ५ गते लिइएको अन्तर्वार्ता

प्रकाश सायमी ज्यू,

म तपाईंको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा शोध कार्य गरिरहेको छु । तसर्थ निम्नलिखित प्रश्नहरूको उत्तर लिखित रूपमा उपलब्ध गराई दिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

१. तपाईंको जन्म कहाँ र कहिले भएको हो ?

उत्तर : मेरो जन्म काठमाडौंस्थित मरूहिटीमा वि.सं.२०२१ साल चैत्र ७ गते भएको हो ।

२. तपाईंका मातापिताका कति जना सन्तान थिए ?

उत्तर : आमा बुबाका चार सन्तान मध्ये म माहिलो हुँ । जेठो दाजुका मृत्यु भइसकेको छ । अहिले एक भाइ र एक बहिनी छन् ।

३. पूर्वाह्ररूको स्थायी बास स्थानको बारेमा बताई दिनुहुन्छ कि ?

उत्तर : पूर्वाह्ररूको स्थायी बास स्थान काठमाडौंको मरूहिटी नै हो । अहिले छुट्टिएर आ-आफ्नो व्यवहार गरेर बसेका छौं ।

४. तपाईंको अक्षराम्भ कति वर्षको उमेरमा कहाँबाट भएको हो ?

उत्तर : मेरो अक्षराम्भ ७ वर्षको उमेरमा स्कुलबाट नै भएको हो ।

५. तपाईंको विद्यालय प्रवेशको विद्यालयको नाम बताई दिनुहोला ।

उत्तर : मेरो विद्यालयको प्रवेशको नाम अरनिको प्रि प्राइमरी स्कुल ललितपुर हो ।

६. विद्यालयमा तपाईंको पढाइको अवस्था कस्तो रह्यो ?

उत्तर : विद्यालयमा पठनपाठनमा संलग्न रहँदा कक्षामा पहिलो, दोस्रो स्थानमै रहँ ।

७. एस.एल.सी.सम्म कतिवटा विद्यालयमा अध्ययन गर्नु भयो र कति सालमा कहाँबाट उत्तीर्ण गर्नु भयो ?

उत्तर : प्रि प्राइमरी स्कूलमा १-३ सम्म, ४-१० सम्म श्री चण्डी विद्याश्रम नकःबहिल ललितपुर हो र त्यहींबाट वि.सं.२०३८ सालमा एस.एल.सी. पास गरें ।

८. तपाईंको विवाह कति सालमा कोसँग भएको हो ?

उत्तर : मेरो विवाह वि.सं.२०४६ मा अञ्जली सुब्बासँग भएको हो ।

९. हाल तपाईंको परिवारमा कति जना सदस्यहरू हुनुहुन्छ ?

उत्तर : म र मेरी श्रीमती अञ्जली सुब्बा गरी दुई जनाको परिवार छन् ।

१०. आमा बाबुको वर्तमान अवस्था कस्तो छ ?

उत्तर : आमाको वि.सं.२०६० मा मृत्यु भएको हो भने बुवा चाहिँ जेठी बुहारी अर्थात् भाउजूसँग बस्नु हुन्छ ।

११. तपाईंद्वारा सिर्जित प्रथम रचना कुन थियो ? यसको प्रकाशन कहिले भयो ?

उत्तर : विद्यालयमा हुने साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा म सानैदेखि उत्साहित भएर भाग लिन्थेँ । कनिकुथी कोरेर सुनाएका कुराहरू कतै जोगाएर राख्ने बुद्धि पनि आएन (२०३९) मा 'अनन्त यात्रा' शीर्षकको मुक्तकसङ्ग्रह नै मेरो प्रकाशनको द्वार पहिलो चोटी खोलेको हो । त्यसपछि सङ्ग्रहका अतिरिक्त सयौं फुटकर रचनाहरू प्रकाशित भइसकेका छन् ।

१२. तपाईंका अरु रचनाहरू के-के छन् ?

उत्तर : केही कृतिका भूमिकाहरू, समालोचनाहरू, गीतहरू, फुटकर गद्य/पद्यका कविताहरूका साथै निबन्धहरू नै मेरा रचनाका विधाहरू हुन् । क्रमशः यी कृतिहरू सङ्ग्रहका रूपमा प्रकाशित भइसकेका र हुँदै जानेछन् ।

१३. साहित्यका अलावा कुन-कुन क्षेत्रमा संलग्न हुनुहुन्छ ?

उत्तर : मेरो संलग्नताको रोजारोटीको मूल थलो रेडियो प्रस्तोता भएकाले त्यतै संलग्न छु भने साहित्यिक सिर्जनालाई पनि निरन्तरता दिइरहेको छु ।

१४. फुर्सदको समयमा के गर्न रुचाउनुहुन्छ ?

उत्तर : साथीभाइसँग गफ, ठट्टा, देशको परिस्थितिको चर्चा/परिचर्चा, भाषा साहित्य सम्पादन गरेर बिताउन चाहन्छु ।

१५. आफूले लेखेको कुन सिर्जना बढी मन पराउनु हुन्छ र आफू बाहेक कसको सिर्जना मन पराउनुहुन्छ ?

उत्तर : आफ्ना रचनाहरूका विधामा कविता नै मेरो प्रिय विधा हो । देवकोटा, रिमाल, शेरचन, लामिछाने आदिका रचना मन पराउँछु र कविता नै मेरो प्रिय विधा हो ।

१६. तपाईंको शैक्षिक र साहित्यिक प्रेरक को हुन् ?

उत्तर : मामाघर र विशेष गरी मामाघरको हजुरबुवा ने मेरो शैक्षिक र साहित्यिक प्रेरणाका स्रोत हुन् ।

१७. तपाईंले के-कस्ता सम्मान प्राप्त गर्नु भएको छ ?

उत्तर : मैले सानामा केही प्रतियोगिता सम्मान पुरस्कार लिए पनि पछि लिएको छैन किनकि म अरु समयमा पनि सम्मानित नै भएर बाँच्न चाहन्छु ।

१८. जीवनमा सबैभन्दा बढी दुःख लागेको क्षण कुन हो ?

उत्तर : वि.सं.२०६० सालमा आमा बित्नु भयो । त्यही मेरो ज्यादै दुःखको समय हो । दुःख त जीवनमा थुप्रै पाइएको छ, तै पनि त्यस घटनाले मलाई तत्काल निकै भक्कानो छुटायो ।

१९. नेपालमा राजनीतिक विकासको लागि के-के गर्नुपर्ला जस्तो लाग्छ ?

उत्तर : पढेलेखेको, देश विदेश बुझेका, विधिविधानलाई पालना गर्ने गराउने, देशभक्त, निर्लोभी व्यक्तित्वहरूले राजनीतिक माध्यमले देशलाई हाँके मात्र विश्वास जाग्न सक्छ न देशको विकास पनि सम्भव छ । यिनै कुराहरूको अभावले गर्दा नै राजनीति फोहोरीहरूको खेलमा परिणत भएको छ ।

२०. मानव जीवनमा गर्नुपर्ने तीन कुराहरू के हुन् जस्ता लाग्छ ?

(क) असल सोचबाट नथाक्ने,

(ख) असल कर्मबाट पछि नहट्ने,

(ग) चुनौतीलाई धैर्यपूर्वक सामना गर्न सक्ने ।

२१. यदि भगवानले दिने भए के माग्नु हुन्थ्या ?

उत्तर : लामो आयु, स्वस्थ जीवन र आफू रमाउँदै आएको यही साहित्य सिर्जना ।

२२. अन्त्यमा के भन्न चाहनुहुन्छ ?

उत्तर : देशका गहना भनेको काव्य, कलाहरू हुन्, गीत सङ्गीतहरू नै हुन् । यी राष्ट्रका प्राण हुन् । यिनका अभावमा कुनै पनि राष्ट्रले जीवनता प्राप्त गर्न सक्दैन । आज राजनीतिको कालो छायाँमा यी हराउँदै गएका छन्, स्वाभिमानी सर्जकहरू अपेक्षित भइरहेका छन् । यो राम्रो लक्षण होइन । घुम्ने मेचमाथिका अन्धाहरूमा अहम् मात्र मडारिरहेको प्रवृत्तिले असल कुरा समाजबाटै हराए भैं हुन लागेको छ । यस्तो परिस्थितिमा सर्जकहरूले आफ्नो अस्तित्वका लागि कडा चुनौती दिनुपर्ने अवस्थाटङ्कारो रूपमा देखा परोको छ । राजनीतिले चिरा पाउँ गरेका नेपाली मानसिकतालाई पुनः भावनात्मक रूपले एक सूत्रमा गाँस्ने गहन दायित्व पनि स्रष्टाहरूकै हो । देशप्रति बढ्दै गएको नकारात्मक भावनाले अन्ततः यसैको विनास गर्ने हो, यसलाई रोक्ने गहन दायित्व पनि स्रष्टा एवम् युवापुस्तामा नै छ । मौका गुमाएपछिको पश्चातापको कुनै अर्थ हुँदैन । बेलैमा सबैले सचेत हुन जरूरी छ । अन्यथा विकराल परिस्थितिमा अस्तित्व नै मेटिने सम्भावना प्रबल छ । माल पाएर पनि चाल नपाउनु हाम्रो कस्तो मूर्खता ? अरुको भर परेर हाम्रो दुःख भेटिँदैन । आफ्नो अवस्था बुझेर प्रत्येक नेपालीले परस्परमा सद्भाव राख्दै देशप्रति आस्थावान भएर परिश्रमी हुनुपर्छ र अन्धो एवम् भ्रष्ट नेतृत्वले अबको समयमा मौका पाउनु हुँदैन ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- कार्की चेतन, प्रकाश सायमी 'चलचित्र : कला र प्रविधिको शुभकामना' काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन, २०५० ।
- घिमिरे, जगदीश, प्रकाश सायमी 'बर्षादी दिनहरू' को विमातृभाषीलाई सलाम छ, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार दो.सं. २०६९ ।
- त्रिपाठी गीता 'अनन्त यात्रा : दृष्टिविचरण' काठमाडौं : भावक अभियान नेपाल, २०५८ पृ. ६७-५८ ।
- थपलिया रीता, 'नेपाली सङ्गीतको एक शतक' गोरखापत्र, वर्ष १०९ अङ्क २६२, २०६६ माघ ।
- न्यौपाने काशीनाथ, प्रकाश सायमीलिखित 'बर्षादी दिनहरू' को अद्भूत कृतिलाई नियाल्दा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, दो.सं. २०६९ ।
- भट्टराई, अच्युत, 'ई सलाईका काँटीहरू' समदृष्टि, २०५७ वैशाख २० ।
- भण्डारी, राजेन्द्र 'गालिबको चिहान' कान्तिपुर (दैनिक) २०६८ असार २६ पृष्ठ ११ ।
- शेर्पा युमास, 'संस्करण' राजधानी, २०६० साउन २९ पृष्ठ ६ ।
- सायमी प्रकाश 'रे : द म्यान् अफ सिनेमा' सुरूचि, २०५४ फागुन १७ पृष्ठ ७ ।
-, 'ई सलाईका काँटीहरू' गोरखापत्र, वर्ष १०० अङ्क १३४, २०५७ भदौ ।
-, 'फिल्म निर्माण र निर्देशन' साप्ताहिक पुनर्जागरण, २०५७ असार ७ पृष्ठ ७ ।
-, 'नेपाली सङ्गीतको स्वर्णिम युग' स्वागत नेपाल, नेपाल समाचारपत्र (दैनिक) २०५८ चैत्र ११ पृष्ठ ९ ।